

VILNIAUS PILIES ĮGULA XVIII AMŽIAUS ANTROJOJE PUSĖJE

LIUDAS GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas

Liudas Glemža – istorikas, humanitarinių mokslų daktaras, Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai mokslinio centro darbuotojas, Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojas. Mokslinių interesų kryptis – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija, XVII–XVIII a. Vilniaus pilių istorija. Dirbdamas Pilių tyrimo centre „Lietuvos pilys“ sudarė ir išleido mokslinių straipsnių rinkinį Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. tyrimai (Vilnius, 2007). Šiame rinkinyje išspausdino iš savo straipsnius: „Vilniaus miesto ir pilies ryšiai XVI–XVIII amžiuje“ ir „Žemutinė pilis 1793–1799 m. Vilniaus miesto planuose iš Rusijos karo istorijos archyvo“. Su žurnalo Lietuvos pilys redakcija bendradarbiauja nuo pirmojo numerio. Yra žurnalo redakcinės kolegijos narys, mokslinių straipsnių recenzentas.

Pagrindą šiam straipsniui suteikė Vyriausiajame senųjų aktų archyve Varšuvoje saugoma Vilniaus pilies komendantų ir įgulos (garnizono) vadų raportų Vilniaus vaivada Karoliui Stanislovui Radvilai nemikrofilmuota byla¹, kurios turinys paskatino išsamiau gilintis į problemą. Istorikams, besidomintiems Radvilų privačios kariuomenės istorija, nedidelis 20 karių dalinys nebuvo toks svarbus jų tyrimams, o Vilniaus istorijos tyrinėtojams ši medžiaga, matyt, dar nebuvo žinoma. Kita vertus, viešosios tvarkos palaikymo problemos Lietuvos miestuose dar visai neseniai buvo tik pradėtos kelti.

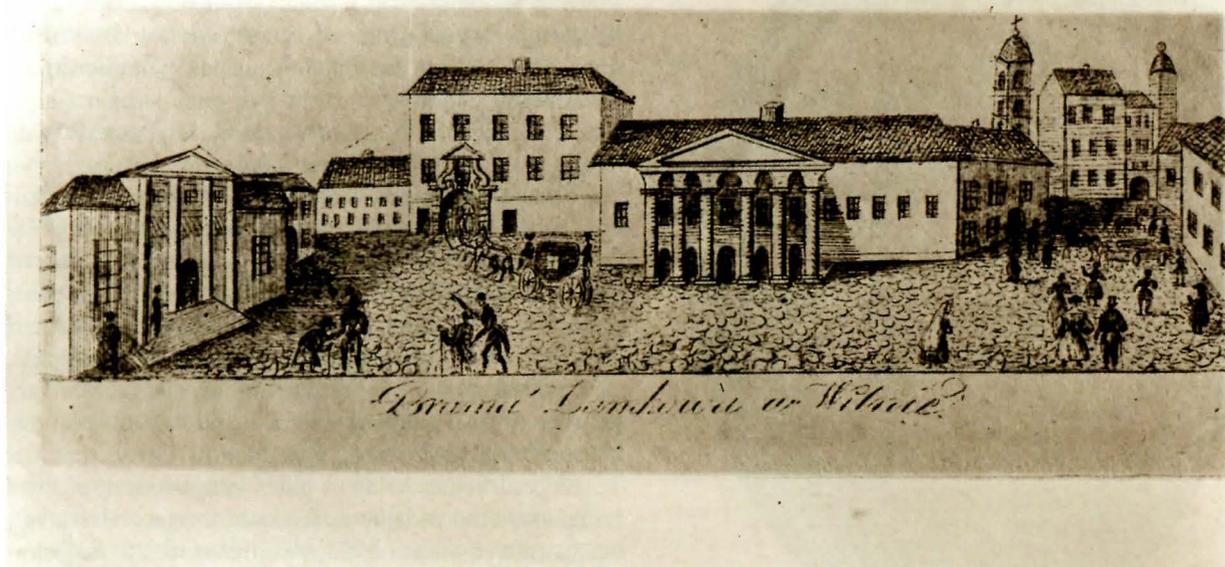
Pilies įgulos vadų raportai atspindi vykstančius juridinius pokyčius Vilniaus pilies teritorijoje, o pagausėjusi statistinė dokumentacija išsamiau iliustruoja Pilies įgulos pagrindines užduotis, pilies ir miesto gyvenimą. Prakalbinti šaltinį padeda istorikų darbai, tarp kurių būtina išskirti Domininko Burbos tyrimus. Jis peržiūrėjo milžiniškus medžiagos kiekius iš Vilniaus vaivadijos Pilies bei Žemės teismų knygų, pateikė naujų duomenų, įžvalgų ir apibendrinimų. Aprašant Vilniaus pilies vidaus gyvenimą XVIII amžiuje, istorikų dėmesys koncentravosi į urbanistines – architektūrines erdves, apleistų rezidencinių rūmų gyventojus², pilies teritorijos juridinės raidos problemas³. Keliant panašaus pobūdžio klausimus neišvengiamai buvo susidurta su Vilniaus pilies įgulos istorija.⁴

Atskiro tyrimo, skirto Vilniaus pilies apsaugai, nei Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencijos klestėjimo, nei apleistos pilies laikotarpiu dar nepasirodė, tačiau galima kalbėti apie bendrąsias Pilies įgulos dalinio raidos tendencijas. Kaip žinoma, XVI a. viduryje susiformavo Vilniaus pilies rotmistro pareigybė, kuri istoriniuose šaltiniuose minima iki pat XVIII a. vidurio.⁵ Pareigūną skirdavo pats Lietuvos didysis kunigaikštis. Rotmistras vadovavo Pilies įgulai, kuri buvo išlaikoma iš miesto pajamų – vartų, turgaus ir kt. mokesčių. Rotmistrai alga buvo mokama iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio išdo. XVI a. antrojoje – XVII a. pirmojoje pusėje rotmistras buvo atsakingas už pilies apsaugą. Piliai praradus rezidencines funkcijas, pilies rotmistro pareigos, matyt, po truputį kito. XVIII a. pilies rotmistro bei jo vadovaujamos Pilies įgulos užduotis buvo tvarkos ir saugumo užtikrinimas ne tik pilies teritorijoje, bet ir Vilniaus mieste.⁶ Laipsniškai keitėsi ir pilies karinio dalinio vado pareigybės pavadinimas. Jau nuo XVIII a. pradžios

greta pilies rotmistro vis dažniau aptinkamas kapitono karinis laipsnis, apibrėžiantis Pilies įgulos vado pareigybę.

Nesilankant pilyje Lietuvos didiesiems kunigaikščiams, svarbiausią reikšmę pilies teritorijoje įgijo Vilniaus vaivadijos institucijos. Nuo XVIII a. vidurio Vilniaus vaivados buvo Radvilų giminės atstovai: 1744–1762 m. Mykolas Kazimieras Radvila „Žuvelė“, 1762–1764 ir 1768–1790 m. Karolis Stanislovas Radvila „Mielasis Pone“⁷, o nuo 1790 m. šias pareigas ėjo Mykolas Jeronimas Radvila⁸. Būtent nuo 1768 m., K. S. Radvilai susigrąžinus Vilniaus vaivados pareigas, buvo rašomi Pilies įgulos vadų raportai. Matyt, ne iš karto, o laikui bėgant pagal įsakymą, kaip prasitaria ma laiškuose, jie turėjo būti siunčiami vaivadais reguliariai kas mėnesį.⁹ K. S. Radvila dėl politinių aplinkybių ne visą laiką gyveno Abiejų Tautų Respublikos teritorijoje. 1764–1766 ir 1769–1776 m. jis buvo priverstas gyventi užsienyje – Austrijoje, Bavarijoje, Olandijoje, Saksonijoje, Venecijoje, lankėsi Strasbūre ir Paryžiuje¹⁰, be to, 1768–1772 m. vyko karas Abiejų Tautų Respublikoje – Baro konfederacija, kurią parėmė Vilniaus vaivada. Matyt, dėl šių priežasčių 1770–1771 ir 1773–1774 m. neišliko Vilniaus pilies komendantų raportų, o galbūt jie ir visai nebuvo siunčiami, nutrūko ir pilies komendantų korespondencija su vaivada. Nepaisant to, kad K. S. Radvila pasitraukė iš Lietuvos, Vilniaus pilies įgula toliau vykdė savo funkcijas. Vienas 1772 m. rugsėjo 15 d. raportas, kuriame pirmą kartą buvo surašytos visų pilies įgulos karių pavardės, galėjo būti K. S. Radvilos ketinimų padidinti Radvilų milicijos dalinius Lietuvoje atgarsis. Tų metų pradžioje Vilniaus vaivada planavo naują karių šaukimą.¹¹

Pirmasis žinomas Pilies įgulos vado raportas¹², adresuotas Vilniaus vaivadais K. S. Radvilai, pasirodė 1769 m. kovo mėnesį, nors naujasis Pilies įgulos vadas leitenantas Mikalojus Deslevertas (Mikołaj Deslewert, Delwert, Delveltr) jau prieš kelis mėnesius buvo nuvykęs į Vilnių ir dar 1768 m. lapkričio 28 d. perėmė vadovavimą įgulai. Apie tai informuoja jo laiškas vaivadais, kuriame jis aiškina, kad pirmąjį raportą išsiuntė generolui adjutantui Ignui Feliksui Moravskuiui (Ignacy Feliks Morawski) ir pranešė apie Pilies įgulos būklę, tačiau, nesulaukęs jokio atsakymo, nusprendė kreiptis laišku į patį vaivada.¹³ Taigi raportų buvo daugiau, jie buvo adresuoti ne vien Vilniaus vaivadais, tačiau šiuo metu jie nežinomi. Paskutinis žinomas

I pav. Vilniaus Vyriausiojo Tribunolo pastatas. XIX a. I trečdalis. J. Ozemblauskos litografija. N. Kitkauskas, Vilniaus pilys: statyba ir architektūra, Vilnius, 1988, p. 46. Originalas saugomas Ukrainos mokslų akademijos Lvovo meno kabinete.

Fig. 1. The Vilnius Supreme Tribunal building. First third of the 19th century. J. Ozemblauskas lithograph. N. Kitkauskas, Vilniaus pilys: statyba ir architektūra, Vilnius, 1988, p. 46. Original preserved at the Lviv Art Cabinet of the National Academy of Sciences of Ukraine.

raportas rašytas Vilniaus pilies įgulos vado seržanto Jono Daumanto Žakievičiaus (Jan Dowmał Żakiewicz) 1790 m. gruodį.¹⁴ Iš 22 metus apimančio laikotarpio mūsų dienas pasiekė 31 raportas.¹⁵ Juose informuojama apie įgulos sudėtį ir saugomų kalinių skaičių. Ilgainiui raportai darėsi išsamesni, juose pasirodė Pilies įgulos karių ir net kalinių vardai bei pavardės, imta pranešinėti apie įgulos ginkluotės ir mundurų būklę, informuota apie atliekamą sargybą, galiausiai kaliniai imti grupuoti pagal išpažįstamą religiją. Paskutiniame išlikusiame raporte suregistruoti ir kalinių nusikaltimai bei mokesčiai (žr. 5 lentelę). Taigi šis mažo dalinio raportų pavyzdys rodo ir savotišką biurokratijos augimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje paskutiniame valstybingumo dešimtmetyje.

Šaltinių pagrindą sudaro Vilniaus pilies dalinio vadų laiškai vaivadais K. S. Radvilais. Jų Vyriausiajame senųjų aktų archyve yra ypač daug.¹⁶ Laiškuose atsispindi ir Vilniaus pilies įgulos reikalai, ir įgulos vadų karjera, jų pajamos bei įgulos ir asmeninio komendantų gyvenimo poreikiai. Laiškai gausiai papildo raportų informaciją, suteikia įgulos gyvenimui daugiau spalvų. Įgulos finansavimo ir tiekimo problemas atskleidžia Vilniaus pavaivadijų ir ekonomijos valdytojų laiškai K. S. Radvilais, taip pat Vilniaus ekonomijos pajamų ir išlaidų dokumentai.¹⁷

Vilniaus pilies įgulos funkcijos

Vilniaus pilies įgulos pagrindinės funkcijos buvo viešosios tvarkos užtikrinimas, pagalba Vilniaus vaivadijos pareigūnams, Vilniaus vaivadijos Žemės ir Pilies teismams bei kalinių saugojimas. Nuo 1699 m. LDK Vyriausiasis Tribunolas turėjo sau pavaldų karinį dalinį, kuris

budėjo per Tribunolo sesijas, prižiūrėjo ir pilies, ir miesto teritorijoje tvarką.¹⁸ Istoriniai šaltiniai patvirtina, kad tuo metu LDK Vyriausiojo Tribunolo daliniui asistavo Pilies įgula, kuri saugojo kalinius. 1753 m. vasarą kilus vaidams Tribunolo sesijoje, į konfliktą įsitraukė ir Tribunolo, ir pilies įgulos kariai.¹⁹ 1781 m. stengdamasis įtikinti K. S. Radvilą išskirti pinigų Pilies įgulos mundurams, majoras M. Deslevertas aiškino, kad negražu pasirodyti apiplyšusiems kariams susirinkus Tribunolui²⁰ (I pav.).

1750 m. Vilniuje lankęsis Liudvikas Reinholdas fon Verneris (Ludwik Reihhold von Verner) Vyriausiojo Tribunolo darbo metu rašė, kad Tribunolo rūmų „priemenėje stovėjo sargyba, sulaikanti prastuomenę, o bajorams įėjimas yra visai nevaržomas“.²¹ Matyt, panašias funkcijas atliko ir Pilies įgulos sargyba dirbant Žemės bei Pilies teismams, kurie vyko šalia – pilies pietiniuose vartuose, o kartais ir pačiuose Tribunolo rūmuose. Tribunolo rūmuose retsykiais rinkosi ir bajorų seimeliai.²²

Kur buvo Vilniaus pilies įgulos pagrindinės patalpos, šaltiniai aiškiai nenurodo, tačiau reikėtų manyti, kad jos buvo arba Tribunolo rūmų pastate, kuriame posėdžiavo ir teisėjavo bajorai, buvo kalėjimai (ir areštinės), arba prie pat Tribunolo pastato, nes kalinių saugojimas buvo viena pagrindinių Pilies įgulos užduočių. Kalėjimo vieta Tribunolo pastate didesnių abejonių nekelia.²³ 1762 m. Vilniaus ekonomijos inventoriuje aprašytas dviejų aukštų Tribunolo pastatas, po kuriuo minimos apatinės patalpos, sandėliai, rūšiai ir kalėjimai, o prie dviejų patalpų mūrinio kalėjimo – „nusikaltėliams pastatytas medinis pastatas, t. y. kambarys su kamara ir priemene“.²⁴ 1783 m. laiške Vilniaus vaivadais K. S. Radvilais M. Deslevertas pasakojo apie nepavykusį kriminalinių nusikaltėlių mėginimą pasprukti iš areštinės,

2 pav. Karolio Stanislovo Radvilos portretas. 1734–1790.
Fig. 2. A portrait of Karolis Stanislovas Radvila. 1734–1790.

į pagalbą pasitelkus opiumą, kuriuo ketinta užmigdyti sargybą. Pasakojime atsispindi kalėjimo ir sargybinės suplanavimas.²⁵ Laiško turinys leidžia daryti prielaidą, kad 1762 m. Vilniaus ekonomijos inventoriuje minimame mediniame priestate prie Vyriausiojo Tribunolo rūmų – mediniame kambaryje su kamara ir priemene – buvo Vilniaus pilies įgulos sargybinė. Iš laiško teksto aišku, kad kriminaliniai nusikaltėliai kaip pavojingiausi buvo kalinami atskiroje patalpoje – mūriniame rūsyje, į kurį, kaip pasakojama, durys buvo užrakintos dviem spynomis. Šią kliūtį įveikę nusikaltėliai tikėjosi atsidurti sargybinėje, šalia kurios buvo dar viena areštinė mažiau prasikaltusiems (kamara?). Išlaužę sargybinės duris jie galėjo patekti į priemenę, kurioje budėjo sargyba ir buvo laikomi ginklai. Karių telkimas prie Tribunolo pastato neturėtų stebinti. Matyt, tai buvo gana įprastas reiškinys. 1786 m. apsilankiusi Vilniuje Liudvika Byševska dienoraštyje minėjo, kad pačiuose Tribunolo rūmuose, užlipusi laiptais į viršų, priemenėje, prie teismo salės, matė, kaip Tribunolo dalinio kareivių žmonos ruošė valgi. Jos teigimu, čia tvarka buvo blogesnė nei smuklėje.²⁶

Sargybinių buvo keletas.²⁷ 1772 m. Vilniaus ekonomijos pajamų ir išlaidų registre užsiminta apie karininko kambario ir kelių sargybinių (*kordigardia*) remontą.²⁸ Luominėje visuomenėje karininkai nebūdavo vienoje patalpoje kartu su kareiviais, turėjo savo atskirą kambarį, tačiau kur buvo Pilies įgulos karininko kambarys – neaišku. Nėra duomenų apie kareivių gyvenamas patalpas. Remiantis tuometine bendrąja tvarka, eiliniai kariai buvo apgyvendinami Vilniaus miesto ir priemiesčių gyventojų namuose, o pilies įgula greičiausiai – už miesto jurisdikcijai pavaldžios teritorijos.²⁹

Kitas sargybinių vietas, be jau minėtųjų prie Tribunolo rūmų, aiškiau nurodyti sudėtinga, bet jos galėjo būti ten, kur budėti buvo siunčiami kareiviai. Jų sargybos vietas nurodytos 1789–1790 m. raportuose.³⁰ Daugiausia karių, matyt, budėjo prie Tribunolo rūmų ir saugojo kalinius. Čia sargybą atliko 1 puskarininkis ir 4–6 eiliniai, be to, dar 1–2 kareiviai buvo siunčiami pas paseniūnį, o 1 – pas pavaivadį.

Pavaivadžiui į pagalbą siunčiamas karys galėjo prižiūrėti prasikaltusius bajorus, kalintus bokšto kalėjime.³¹

Pavaivadžio (*podwojewodzi*) kompetencijai kartu su Pilies teismo teisėjais ir raštininku priklausė kriminalinių bylų nagrinėjimas, saugumo ir viešosios tvarkos užtikrinimas Pilies teismo jurisdikcijai pavaldžioje teritorijoje.³² Pavaivadžio pajamas, iš kurių jam buvo skiriama alga, sudarė gaunamos lėšos iš užmiesčio valdų, vartų ir žydų kahalo mokesčių.³³ Paseniūnis (*podstarości grodzki*) buvo atsakingas už teismo sprendimų vykdymą³⁴, rūpinosi Vilniaus žydų jurisdikcijos reikalais, turėjo joje užtikrinti viešąją tvarką, laikė ir prižiūrėjo pavaivadžio pajamas, kurias privalėjo išduoti pavaivadžiui, jam nurodžius. Alga paseniūniui buvo mokama iš Vilniaus ekonomijos pajamų.³⁵ Abu pareigūnai buvo priskiriami pavaivadžio žinybai, skiriami vaivados ir jam tiesiogiai pavaldūs³⁶, negana to, jie vykdė ir savo pareigas reziduodami K. S. Radvilai priklausiusiuose pastatuose (2 pav.).³⁷

1768 m. keitėsi Vilniaus pilies įgulos funkcijos. Prieš tai įgulos kariai padėjo vartininkams saugoti miesto vartus, patruliavo mieste. 1755 m. Vilniaus miesto magistratas ir amatininkai skundė Vilniaus vaivada M. K. Radvilai „Žuvelei“ Vilniaus pilies įgulą, kai tarp miestiečių ir Pilies įgulos nakties sargybos kilusio incidento metu buvo nušautas Vilniaus vokiečių amatininkų svečias balnininkas iš Saksonijos Fridrichas Vilhelmas Kranholcas (Fridrich Vilhelm Kranholc): „Kai įgulai buvo įsakyta gaudyti dykinėtojus, kurie nakties metu plėšikauja ir vagia, tada ėmė ne dykinėtojus, bet vokiečius ramiai geriančius tykoti ir, nužiūrėję niekuo neprasikaltusius, grįžtančius pas save į sargybinę vesti [...] tačiau Šviesiausiasis Pone, juk niekur taip nėra, net ir vokiškuose kraštuose, kad naktį ramiai einantį – pas draugą apsilankiusį ar dėl kokio nors reikalo užsibuvusį – imtų į sargybinę. Vokietijoje yra paprotys klausiti „iš kur?“, „kur?“ ir „kas toks?“. O čia, pas mus Vilniuje, – ar draugą aplankiusį, ar su reikalais užsibuvusį – jeigu tik sutiks sargyba, nesvarbu, ar Pilies, ar Tribunolo, neklausia „iš kur?“, „kur?“ ir „kas toks?“, bet tiktai į snukį, kaktą, durtuvų į petį, kumščiais į šonus, o paskui iš sumuštojo kišenių ką tik turi iškrausto ir į sargybinę tempia.“³⁸

Toks elgesys su įtariamaisiais nebuvo kuo nors išsiskiriantis. Kaip ir Pilies įgula, Vyriausiojo Tribunolo sargyba, suėmusi įtariamąjį, taip pat gana brutaliai elgdavosi. Kaip rodo teismo dokumentai, areštuotieji buvo mušami, į nusi Kaltimo vietą atskubėjusi sargyba per daug nesiaiškino įvykio smulkmenų, suimdavo tą įtariamąjį, kurį liudininkai nurodydavo kaip įvykio kaltininką.³⁹ Dėl tokio elgesio buvo keliamos papildomos bylos. Pasitaikydavo kaltinimų, kad nevykdama smurto Pilies įgula šališkai palaiko vaivados, pavaivadžio ir paseniūnio pusę.⁴⁰

XVIII a. antrojoje pusėje Pilies įgulos vaidmuo mažėjo, devintajame dešimtmetyje buvo įkurtas miesto įgulos karinis dalinys, kuris perėmė dalį Pilies įgulos funkcijų. 1778 m. Vilniaus miesto bendruomenei reikalaujant bajoriškosios Geros tvarkos komisijos⁴¹ sudarymo Vilniaus miestui⁴², pavaivadis A. Buchoveckis kreipėsi į K. S. Radvilą ir aiškino, kad magistrato valdžia auga, o miesto įkurtas karinis dalinys, nepaisydamas vaivados viršenybės, žydų jurisdikcijoje savavališkai įvedinėja tvarką. A. Buchoveckis prašė įsakyti majorui M. Deslevertui pra-

dėti rekrūtavimą, keliasdešimt karių papildyti Pilies įgulą, o vėliau pilies komendanto vadovybėn perduoti ir visus 40 miesto dalinio karių, nes būdami pavaldūs miestui šie tarnauja ne visuotinam reikalui, bet „korumpuotam magistratui“.⁴³ Į šiuos pavaivadžio prašymus K. S. Radvila neatsižvelgė.

Vilniaus pilies komendantai

Vilniaus pilies komendanto pareigybė atsirado dar XVII a. antrojoje pusėje, tačiau gana greitai, pasibaigus karams su Maskva, jos nebeliko.⁴⁴ Nuo 1768 m. Vilniaus pilies įgulos karininkai save vėl vadino Vilniaus pilies komendantais. Reikėtų manyti, kad XVIII a. antrojoje pusėje šis pareigų pavadinimas atėjo į Vilnių kartu su K. S. Radvilai sugrąžintomis Vilniaus vaivados pareigomis ir jo įvestomis naujovėmis. Teisinį pagrindą naujovėms ir pokyčiams suteikė 1766 m. Seimo sprendimas, kuriuo pilies reikalai buvo atiduoti Vilniaus vaivadais.⁴⁵ Pilies komendantų pareigos aptinkamos Radvilų valdose (3 pav.).⁴⁶

1768–1790 m. Vilniaus pilies įgulai vadovavo penki asmenys: keturi karininkai ir vienas seržantas. Visi jie tarnybą greičiausiai pradėjo Radvilų privačioje kariuomenėje.

1 lentelė. Vilniaus pilies komendantai ir įgulos vadai 1768–1790 m.

Metai	Vardas Pavardė	Pareigos	Karinis laipsnis
1768–1772	Mikalojus Deslevertas	Vilniaus pilies komendantas ir įgulos vadas	leitenantas
1772–1774?	Leonas Giedraitis	Vilniaus pilies komendantas ir įgulos vadas	kapitonas
1774?–1775 (mirė 1775)	Kazimieras Zdanovičius	Vilniaus pilies komendantas ir įgulos vadas	kapitonas
1775–1785 (mirė 1785)	Mikalojus Deslevertas	Vilniaus pilies komendantas ir įgulos vadas	kapitonas, nuo 1778 m. majoras
1786–1789 (mirė 1789)	Mykolas Zabiela	Vilniaus pilies komendantas, Pilies įgulos vadas ir Radvilų jurizdikų vietininkas	kapitonas
1789–1790	Jonas Daumantas Žakievičius	Vilniaus pilies įgulos seržantas	seržantas

Lentelė sudaryta pagal Vilniaus pilies komendantų raportus ir laiškus Vilniaus vaivadais.

Kaip rodo korespondencija, Pilies įgulos vado pareigos buvo geidžiamos. M. Deslevertui duris į Vilniaus pilies įgulos leitenanto pareigas atvėrė artilerijos generolienės rekomendacija.⁴⁷ Detaliau jo motyvai lieka nežinomi. Leonas Giedraitis (Leon Giedroyć), jau turėdamas kapitono laipsnį, Radviloms išstarnavo ne mažiau kaip penkerius metus⁴⁸, todėl, norėdamas gauti Vilniaus pilies komendanto pareigas, raštiškai kreipėsi į K. S. Radvilą ir prašė atsižvelgti į jo nuopelnus. L. Giedraitis kunigaikščiui aiškino, kad turi asmeninių reikalų šalia Vilniaus, tačiau neketina apleisti tarnybos.⁴⁹ Kapitonas Kazimieras Zdanovičius (Kazimierz Zdanowicz) į pilies komendantus buvo paskirtas Vilniaus kašteliono Mykolo Jeronimo Radvilos⁵⁰, kuris kartu su Rusijos kariuomenės Vilniuje vadovybe nušalino L. Giedraitį nuo pareigų.⁵¹ Tuomet vaivada K. S. Radvila

3 pav. Mykolo Jeronimo Radvilos portretas. 1744–1831.

Fig. 3. A portrait of Mykolas Jeronimas Radvila. 1744–1831.

gyveno užsienyje. Po K. Zdanovičiaus mirties pilies komendanto pareigos buvo sugrąžintos M. Deslevertui.⁵²

Prieš tapdamas Vilniaus pilies komendantu kapitonas Mykolas Zabiela (Michał Zabiela) išstarnavo Radviloms ne mažiau kaip 38 metus, gana dažnai turėjo keisti tarnybos vietą (Nesvyžius, Olyka, Miras, Lvovas), kol 1771–1786 m. tapo Žulkvės įgulos vadu ir komendantu, pakilo kariuomenės hierarchijos laiptais nuo vėliavininko iki kapitono.⁵³ Po pirmojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1772 m. Žulkvė jau buvo atsidūrusi Austrijos imperijos teritorijoje, bet išliko K. S. Radvilos nuosavybe. M. Zabelos paskyrimą Vilniaus įgulos komendantu nulėmė vakuojanti vieta po majoro M. Deslevertos mirties ir K. S. Radvilos sprendimas dėl susikaupusių skolų parduoti Žulkvę.⁵⁴

Po poros metų netikėtai mirusį senyvo amžiaus⁵⁵ M. Zabiela pakeitė garbingo amžiaus seržantas J. Žakievičius, dėl kurio dar 1781 m. laiške K. S. Radvilai užsiminė tuo-

met jau pulkininku tapęs L. Giedraitis. Jis siūlė J. Žakievičių už ištikimą keliolikos metų tarnybą pakelti į įgulos dalinio vėliavininkus, bet, matyt, suprasdamas vaivados nenorą didinti išlaidas, aiškino, kad, nepaisant aukštesnės padėties, jam galima palikti ir seržanto algą.⁵⁶ J. Žakievičius tarnavo pilies įgulos dalinyje nuo 1765 m.⁵⁷, bet, kaip pats laiškuose užsiminė vaivada, Radvilų kariuomenėje tarnybą pradėjo dar 1761 m., o jau 1763 m. įgijo puskarininkio laipsnį. Gana greitai sulaukęs paaukštinimo tarnyboje, J. Žakievičius buvo patyręs ir raštingas karys, matyt, tikęs naujoms pareigoms. Likęs vyriausiuoju dalinyje J. Žakievičius kreipėsi į K. S. Radvilą ir prašė už ištikimą 28 metų tarnybą jam suteikti aukštesnį laipsnį, malonę ir garbę jo palikuonims⁵⁸, po mėnesio prašymą pakartojo ir pridūrė, kad jau 26 metus turi tą patį seržanto laipsnį⁵⁹ (iš tikrųjų 1772 m. jis dar buvo kapralas, seržantas nuo 1775 m.). Visi J. Žakievičiaus prašymai buvo perniek, o Vilniaus įgula naujo karininko nesulaukė, jai vadovavo seržantas. Kaip vėliau pamatysime, tokio sprendimo pagrindinė priežastis buvo išlaidų taupymas.

Karininkai su šeimomis turėjo namus Vilniuje arba šalia miesto. Kaip korespondencijoje prasitaria patys pilies komendantai, M. Deslevertas gyveno mūriniame name⁶⁰, L. Giedraitis Vilniuje turėjo gyvenamą vietą⁶¹, o M. Zabiela, keldamasis iš Žulkvės į Vilnių, ketino parduoti namą, kurį už 7268 auksinus kartu su 2 valakais žemės buvo įsigijęs Žulkvėje ir iš naujo perstatęs. Kadangi šių lėšų ne užteko, prašė Vilniaus vaivados jį paremti ir padėti įsigyti apleistą mūrinį namą Vilniuje, kuriame galėtų apsigyventi su žmona ir vaikais.⁶²

Vilniaus pilies įgulos seržantas J. Žakievičius gyveno apleistuose Žemutinės pilies rezidenciniuose rūmuose. 1772 m. jis su žmona Benedikta jau turėjo būstą rezidencinių rūmų pietiniame korpuse (472 posesija), kurį įsigijo iš mirusio Vilniaus pilies jurizdikos vaito dukros, jį remonto ir perstatinėjo. 1778 m. Žakievičiai rūmuose laikė smulkę. 1790 m. Žakievičių valdoje rūmuose buvo dvi pirkios, sandėlis, mažas rūsys ir arklidės keturiems arkliais. 1792 m. šią savo valdą J. D. Žakievičius pardavė už 3600 auksinų.⁶³ Dalį būsto patalpų J. Žakievičius, matyt, nuomojo.⁶⁴ Apleistuose rūmuose gyveno ir Pilies įgulos pavėliavininkis J. Dobrovolskis (477 posesijoje). Jo valdą sudarė trys patalpos su priemenėmis ir laiptais rūmų antrame aukšte bei rūsys (4 pav.).⁶⁵

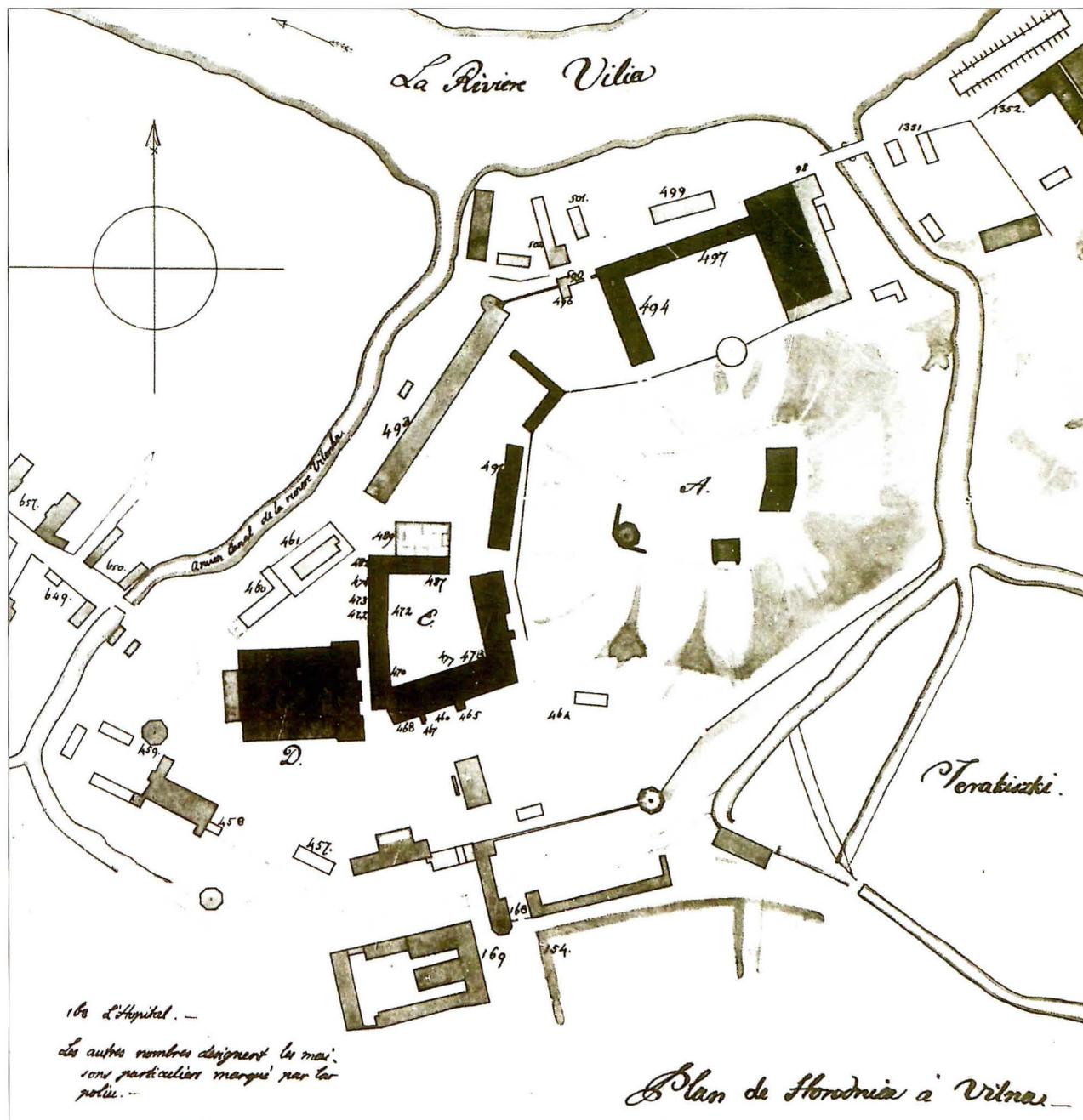
Pilies komendantai buvo pavaldūs Vilniaus vaivada ir pavaivadžio institucijai. Išlikę komendantų laišškai rodo, kad jų karjera, atlyginimas, asmeninio gyvenimo sąlygos, vadovaujamo dalinio aprūpinimas visiškai priklausė nuo „Geradario pono“ Vilniaus vaivados valios. Komendantai nusižeminę ir „atsiklaupę ant kelių“, „bučiuodami rankas“, „atsigulę prie kojų“ prašydavo vaivados asmeninių, o neretai ir tarnybinių problemų sprendimo. Pilies komendantai visiškai priklausė nuo vaivados. Tas pats M. Deslevertas 1772 m. neaiškiais aplinkybėmis buvo nušalintas nuo įgulos vado pareigų, o 1775 m. į jas sugrąžintas. Po metų, pasiekus gandams, kad K. S. Radvila į jo vietą ketina paskirti kitą karininką (veikiausiai L. Giedraitį), M. Deslevertas klausė vaivados, kuo jam prasikalto antrąjį kartą.⁶⁶ Riba tarp Pilies įgulos dalinio vadų ir žemesnio rango vaivadijos pareigūnų buvo nepalyginamai mažesnė. Jau

1769 m. sausį pavaivadis T. Žaba skundė K. S. Radvilai M. Deslevertą, kad šis jiems nepaklūsta.⁶⁷

Pilies komendantai šalia įgulai pavestų užduočių sprendimo turėjo vykdyti ir kitus nurodymus. 1779 m. M. Deslevertas buvo išsiųstas į Biržus⁶⁸, kur tvarkė Biržų ekonominius ūkinius ir saugumo reikalus, taip pat buvo siunčiamas į Radvilų valdas, kilus ginčams dėl valdų ribų⁶⁹, kitais metais keliavo į Rygą, iš kurios pranešinėjo vaivada apie kelionėje lydimą damą (ji laiškuose nenurodyta), politines naujienas, kainas, paraką.⁷⁰ Ir majoras M. Deslevertas, ir kapitonas M. Zabiela mirė vykdydami vaivados užduotis – kelionių metu į Gardiną bei Varšuvą.⁷¹

Svarbus pragyvenimo šaltinis įgulos komendantams buvo papildomos pajamos, kurias galėjo suteikti dar vienos pareigos šalia pilies komendanto pareigų. 1779 m. pradžioje M. Deslevertą pasiekė žinia apie K. S. Radvilos rengiamą perstatyti Vilniuje esančius rūmus (prie Trakų vartų, už Vilniaus vartų ir prie Neries šalia pilies). Pilies komendantas ėmėsi iniciatyvos organizuoti darbus ir sudarė punktus, kuriuose išdėstė savo prašymus dėl medžiagų (kalkių, molio, plytų, gipso, balkių), jų eksporto iš Karaliaučiaus, meistrų samdymo ir apgyvendinimo, siūlė statybinių medžiagų ir darbininkų priežiūrai paskirti atskirą pareigūną raštininką, kurį galėtų pats sau išsirinkti į pagalbą. M. Deslevertas prašė, kad už šiuos darbus jam būtų reguliariai mokamas atlyginimas iš vaivadijos malūnų pajamų.⁷² Ši iniciatyva atsakymo nesulaukė. 1781 m. sutrikus Vilniaus įgulos finansavimui majoras M. Deslevertas prašė K. S. Radvilos papildomų pareigų ir pajamų, nes „iš vienos kapitono algos, be maloningai suteiktos ordinacijos, o ypač Vilniuje, neįmanoma išsimaitinti.“⁷³ Tais pačiais metais prašymą jis pakartojo dar du kartus. Po penkių mėnesių Vilniaus vaivada jis aiškino, kad „Vilniuje, kur viskas brangu, o be to, kas dieną reikia pasirodyti švariam, išsimaitinti su žmona ir vaikais nepajėgia.“⁷⁴ Prašydamas papildomų pajamų majoras akcentavo gaunamą kapitono uždarbį, nes majoro alga turėjo būti didesnė. Vilniaus pilies komendantų alga greičiausiai nesiskyrė nuo kitų Radvilų milicijos pilių komendantų⁷⁵, neatsižvelgiant į laipsnį. Kai M. Deslevertas „už nuopelnus ir sugebėjimus“ buvo pakeltas į pėstininkų majorus, jo alga buvo palikta tokia pati kaip ir anksčiau. Tai buvo pabrėžta tame pačiame dokumente.⁷⁶

Dalį ekonominio pobūdžio informacijos – apie kainas, vynininkus, patrankų meistrus⁷⁷ – vaivada teikdavo pilies komendantai, tačiau papildomas pareigas gauti pavyko tik vienam iš jų. Radvilų jurizdikų vietininku tapo tik kapitonas M. Zabiela, kuriam papildomas atlyginimas buvo mokamas iš Vilniaus ekonomijos pajamų. Jis vaivada siuntė jurizdikų inventorių, Vilniaus ekonomijos pajamų ir išlaidų dokumentus, informavo apie malūnų pajamas bei kainas Vilniaus mieste, rūpinosi alavo siuntimu į Nesvyžių⁷⁸, disponavo Radvilų jurizdikų izdu⁷⁹. M. Zabiela ekonominius klausimus sprendavo dar būdamas Žulkvės komendantu ir, matyt, dėl šios priežasties vaivada juo taip pasitikėjo. Žulkvės miestas su pilimi, matyt, buvo nepalyginamai svarbesnė K. S. Radvilos valda nei Vilniaus ekonomija ir jurizdikos, teikė vaivada daugiau pajamų, be to, čia 1777–1778 m. buvo ir laikina jo rezidencija. Vilniuje K. S. Radvila lankėsi retai.

4 pav. Posesijos Žemutinės pilies rūmuose. Vilniaus pilių plano fragmentas, apie 1787 m. Perpiešta pagal planą iš Čartoriskųjų bibliotekos Krokuvoje rinkinių (inv. Nr. T 122/62/III). Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direktijos archyvas.

Fig. 4. Possessions in the Lower Castle's palace. A fragment of the plan of the castles in Vilnius, c. 1787. Redrawn from a plan from the collection of the Czartoryski Library in Kraków (inv. no. T 122/62/III). Archive of the Directorate of the State Cultural Reserve of Vilnius Castles.

Reikėtų manyti, kad vėluojanti alga komendantams buvo išmokama ne tik pinigais, bet ir nekilnojamuoju turtu. Po vyro M. Deslevertto mirties našlė Konkordija Deslevert prašė Vilniaus vaivados išmokėti dar vyrui gyvam esant nesumokėtus pinigus už jo paskutinių 5 metų tarnybą (jos teigimu, suma siekė iki 3000 auksinų), priminė vyro nuopelnus, ištikimą tarnybą ir prašė atsižvelgti į jos sunkią padėtį, užsiminė apie skolas ir kreditorius.⁸⁰ Po trijų mėnesių, 1786 m. rugpjūtį, K. Deslevert įsigijo sklypą, besiremiantį į Pilies gatvę šalia Pilies vartų.⁸¹

Atostogos komendantams buvo suteikiamos tik išimties tvarka ir leidus vaivada. M. Deslevertas prašė 6 sa-

vačių atostogų, nes turėjo asmeninių reikalų Varšuvoje⁸², o vėliau – Rusioje⁸³.

Tarp pilies komendantų būta konkurencijos ir intrigų. 1776 m. L. Giedraitis prašė jį sugrąžinti į komendantus kaip neteisėtai be vaivados žinios 1774 m. nušalintą nuo pareigų ir vaivada aiškino, kad 1772 m. paleistas, o 1775 m. vėl paskirtas komendantu M. Deslevertas nepatikimas, nes 1772–1775 m. jau tarnavo dviejose tarnybose.⁸⁴ 1781 m. jau būdamas pulkininkas L. Giedraitis skleidė gandus, kad M. Deslevertas serga sifiliu ir jam gydytojai nežada ilgo gyvenimo.⁸⁵ Vis dėlto majoras vadovavo įgulai dar ketverių metus. L. Giedraičio pastangos dar kartą perimti iš

M. Deslevertas Vilniaus pilies komendanto pareigas buvo bevaisis.

Vilniaus pilies įgulos sudėtis

1768 m. gruodį Mikalojus Deslevertas perėmė vadovavimą įgulai, kurią sudarė 1 puskarininkis ir 10 eilinių karių su sunėšiotais mundurais.⁸⁶ 1769 m. kovo mėnesį Pilies įgula padidėjo vienu kariu, bet toks skaičius aiškiai buvo per mažas. Leitenanto M. Deslevertas teigimu, įgula pagal etatą turėjo susidėti iš 38 karių: 1 leitenanto, 1 seržanto, 2 kapralų, 1 felčerio, 1 trimitininko, 2 būgnininkų ir 30 grenadierų⁸⁷, nors tikriausiai, siekdamas kompromiso, neretai laiškuose nurodydavo ir mažesnę – 30 karių skaičių. Naujasis Pilies įgulos vadas prašė dalinio gretas papildyti kariais iš Lietuvos bataliono, o karius arba aprūpinti ginklais ir mundurais iš Nesvyžiaus sandėlių, arba dalinio aprūpinimą uniformomis, ginklais bei amunicija pavesti Vilniaus paseniūniui Tomui Kaveckiui (Tomasz Kawecki), kuris tada dar turėjo kariams mokėti ir algas.⁸⁸

Prašydamas padidinti įgulos karių skaičių į vaivadą kreipėsi ir pavaivadis Tadas Žaba (Tadeusz Kościeszka Żaba). Jis aiškino, kad įgulos karių per mažai, todėl įgula nesugebės atlikti visų jai pavestų užduočių. Kaip ir leitenantas M. Deslevertas, pavaivadis T. Žaba prašė dalinio aprūpinimo liepti pasirūpinti paseniūniui T. Kaveckiui.⁸⁹ Smarkiai sumažėjus pavaivadžio surenkamiems mokesčiams (apie tai žr. toliau), paseniūnis T. Kaveckis į Pilies įgulos leitenanto ir Vilniaus pavaivadžio prašymus nekreipė dėmesio, aiškino, kad visiškai pakanka puskarininkio ir 12 eilinių, tik tokiam skaičiui karių nurodė pristatyti mundurus.⁹⁰

Kaip toliau klostėsi įvykiai – neaišku, tačiau vadovavimą perėmus L. Giedraičiui 1772 m. Pilies įgulos karių skaičius svyravo nuo 19 iki 17 karių.⁹¹ Vėliau įgulos skaičius nusistovėjo ir neviršijo devyniolikos puskarininkių ir eilinių, 1772 m. dalinyje atsirado felčeris, o 1775 m. seržantas (žr. 2 ir 3 lentelę). Nuo 1775 m. Pilies įgulos karinis dalinys susidėjo iš 1 karininko, 1 seržanto, 1 felčerio ir 18 eilinių karių, iš kurių retkarčiais raportuose buvo išskiriami vienas arba du vyresnieji (kapralas ir pavėliavininkis).

Kariuomenėje viešpataujant samdomai tvarkai, kaip matyti iš dokumentų, kariai atlikdavo tarnybą pilies dalinyje su pertraukomis. Atitarnavę kurį laiką, jie veikiausiai bandydavo laimę ir kituose kariniuose daliniuose. 1785–1786 m. užverbuoti į pilies dalinį eiliniai kariai Bartolomėjus Sinkievičius (Bartolomiej Sinkiewicz), Antanas Dombrovskis (Antoni Dąbrowski) ir Antanas Bielevičius (Antoni Bielewicz) neminimi 1787 m. pradžios sąrašė, nors vėliau figūroja tarp 1789 ir 1790 m. įgulos karių (žr. 3 ir 5 lentelę). 1790 m. įgulą sudarė daugiau nei pusė patyrusių karių, išstarnavusių šiam dalinyje dvejus ir daugiau metų.

Dėl mažo atlyginimo, dažno algų vėlavimo tarp karių pasitaikydavo piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi atvejų. Gan dažnai aptinkamas nusiskundimas buvo sulaukytųjų kišenių iškraustymas ir sumušimai. 1789 m. vasarą pavėliavininkis Jokūbas Dobrovolskis (Jakob Dobrowolski) buvo apkaltintas, kad sąmoningai didindavo kainas prekių, kurios buvo perkamos įgulai, o skirtumą tarp realios

kainos bei oficialiosios susižerdavo į kišenę. Demonstruodamas uolumą Vilniaus vaivada seržantas J. Žakievičius aiškino, kad pasistengs mundurus gauti pigiau, o prasikaltusį pavėliavininkį sugaus ir atgaus iš jo pinigų.⁹² Nepraėjus nė keturiems mėnesiams nuo kaltinimų J. Dobrovolskis gana pigiai už 560 auksinų pardavė savo butą Vilniaus Žemutinės pilies rūmų griuvėsiuose mūrininkui Juozapui Maciukievičiui⁹³ ir Pilies įgulos sąrašuose daugiau minimas nebuvo. Pavaivadžiui rekomendavus, į jo vietą seržantas J. Žakievičius priėmė naują kari.⁹⁴

Vilniaus pilies įgulos išlaikymas ir aprūpinimas

1745 m. ginčus tarp magistrato ir Vilniaus vaivados dėl bokštų bei vartų priklausomybės ir surenkamų vartų mokesčių panaudojimo sprendė specialiai sudaryta komisija.⁹⁵ Vilniaus miestiečiai, remdamiesi senosiomis privilegijomis, įrodinėjo, kad pajamos iš vartų mokesčių turi būti skirtos miestui, tačiau komisija nusprendė, kad bokštai ir sienos turi išlikti vaivados žinioje.⁹⁶ 1751 m. Vilniaus pavaivadis Jurgis Abramovičius rašė vaivada M. K. Radvilai Žuvelei, kad supranta Pilies įgulos svarbą, ypač dėl jos paskirties, todėl negailės lėšų jai sutvarkyti ir išlaikyti, parengė pasiūlymus dėl finansų įgulos dalinio sutvarkymui ir išlaikymui.⁹⁷ 1765 m. lėšos Pilies įgulai išlaikyti tradiciškai dar buvo skiriamos iš vartų mokesčių surenkamų lėšų⁹⁸, tačiau netrukus prasidėjo permainos.

1766 m. Seimo sprendimu Vilniaus pilies teritorija buvo perduota Vilniaus vaivados žinion. Kaip jau minėta įvadinėje dalyje, su šiuo Seimo potvarkiu galėjo keistis ne tik pilies teritorijos padėtis, bet ir vaivada pavaldaus Pilies įgulos dalinio. 1768 m. Baro konfederacijos dekretu vartų mokesčiai buvo perduoti Vilniaus magistratui. Nenorėdamas sutikti su tokiu sprendimu, Vilniaus pavaivadis T. Žaba klausė Vilniaus vaivadą K. S. Radvilą, kaip išlaikyti Vilniaus pilies dalinį, nes anksčiau pajamos iš vartų mokesčių buvo skirtos pavaivadžio algai ir įgulos išlaikymui. T. Žaba žadėjo ištikimai tęsti tarnybą, tačiau prašė jam sugrąžinti vartų mokesčius.⁹⁹ Tais pačiais metais atskiru Vilniaus vaivadijos konfederacijos maršalo Pranciškaus Čižo (Franciszek Czyż) nurodymu Vilniaus magistratas iš vartų mokesčių pajamų dar sumokėjo Pilies įgulai algą¹⁰⁰, tačiau vėliau alga iš vartų mokesčių, matyt, jau mokama nebuvo. Keičiantis finansavimui, tikriausiai kito ir Pilies įgulos funkcijos, ji jau nebeturėjo saugoti miesto vartų ir patruliuoti mieste. Bet koku atveju apie tokią pareigą dokumentuose nė nebeužsimenama.

Karių alga iš esmės nekito nuo 1772 iki 1790 m. 1778 ir 1779 m. Pilies įgulos išlaikymui Vilniaus ekonomija išleido po 4728 auksinus.¹⁰¹ Tokio dydžio išlaidos karių algoms buvo įtvirtintos ir vaivadijos malūnų nuomos sutartyse, iš kurių pajamų kariams buvo išmokami pinigai.¹⁰² Pagal prieš 1790 m. nusistovėjusią tvarką karininkas kaip ir anksčiau per metus gaudavo už tarnybą 1400 auksinų¹⁰³, seržantas už tarnybos savaitę 5 auksinus (per metus apie 240 auksinų), kariai po 3 auksinus (per metus maždaug po 144 auksinus), o felčeris po 2 auksinus (per metus 96 auksinai).¹⁰⁴ Nors ilgainiui algos turėjo būti išmokamos komendantams kas mėnesį, o kariams kas savaitę, jos dažnai vėluodavo, buvo išmokamos nereguliariai. Akivaizdu,

3

AR. dz.V   *Rapport.*

Garnizonu Wileńskiego Jasnie Awieczanego Xiecia Jegomosci Karola Radziwiłły Wojewody Wileńskiego, Dati w Wilnie Roku 1781 Mę Marca 26.

<i>Garnizon</i>	<i>Major</i>	<i>Serżant</i>	<i>Soldat</i>	<i>Genaral</i>	<i>Summa</i>
<i>Kaydnie sie Effective</i>	1.	1.	1.	17.	20.

Arrestanci

<i>w Kaydanack</i>	12.	}	<i>Summa 31.</i>
<i>w Dybrack</i>	2.		
<i>Loznych</i>	17.		

M. Deslevert.
Major y Komenda
Garnizonu Wileńskiego

5 pav. Majoro Mikalojaus Deslevertio raportas Vilniaus vaivadaui Karoliui Stanislovui Radvilai. 1781 m. kovo 26 d. AGAD, Archiwum Radziwiłłów, sk. V, b. 3000, l. 3.

Fig. 5. Report by Major Mikalojus Deslevertas to Vilnius Palatine Karolis Stanislovas Radvila. 26 March 1781. Central Archives of Historical Records in Warsaw (further – AGAD), Archiwum Radziwiłłów, dz. V, sign. 3000, s. 3.

kad K. S. Radvilai maža Vilniaus pilies įgula nebuvo tokia svarbi, Vilniaus ekonomijos pajamos buvo palyginti nedidelės, todėl kur kas daugiau dėmesio sulaukdavo kitos jo valdos ir kariniai daliniai. Atlyginimai Vilniaus pilies įgulai buvo mokami iš Vilniaus ekonomijos ir Radvilų jurisdikų pajamų.

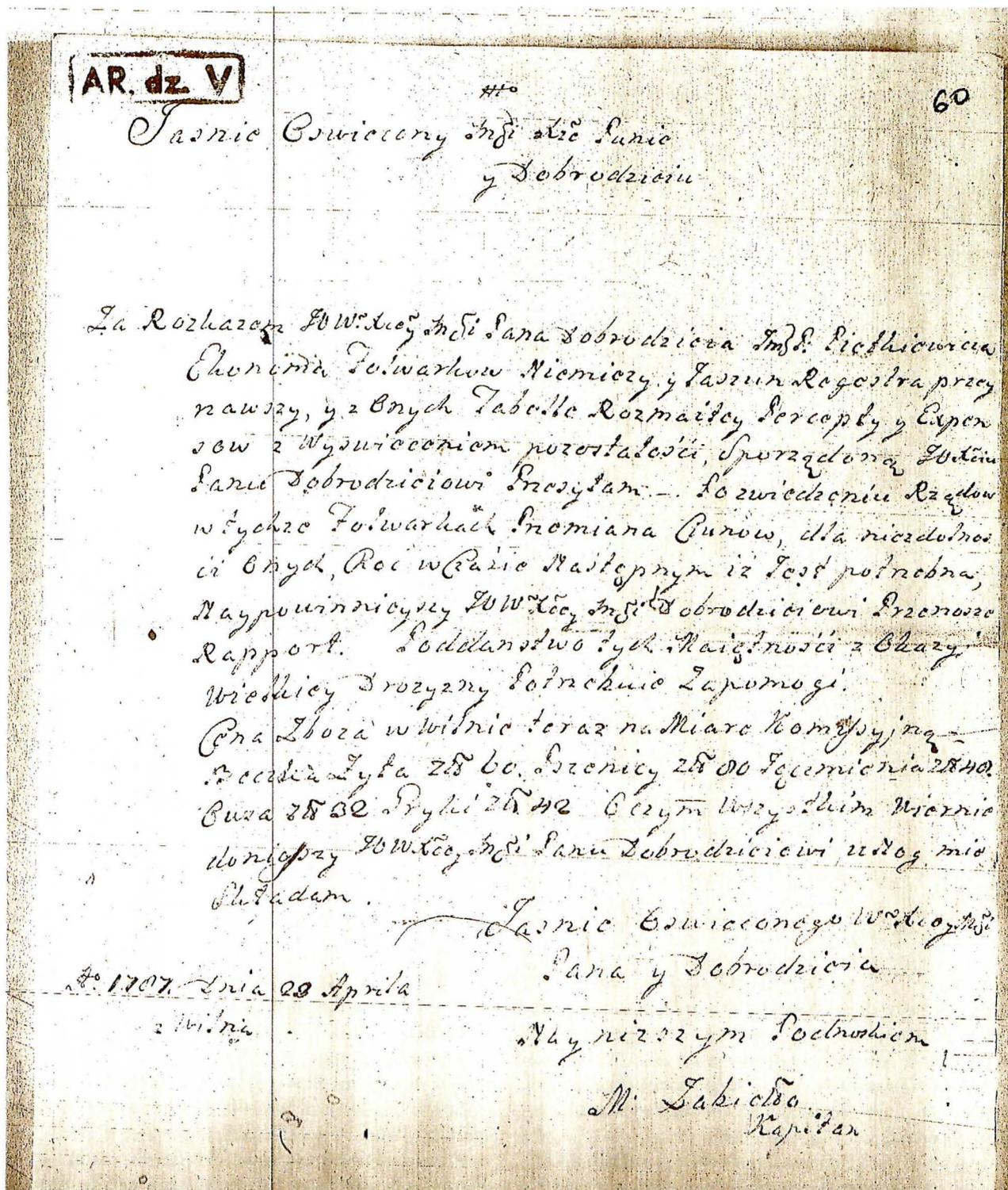
Atlyginimas vėluodavo valdytojams stengiantis sutaupti palyginti nedideles Radvilos valdų pajamas. Po staigios M. Zabelos mirties 1789 m. Vilniaus ekonomijos vietininkas Andrius Kozlovskis (Andrzej Kozłowski) pranešė Vilniaus vaivadaui, kad ir atsikračius komendanto ir vietininko algų, surenkamų iš jurisdikų pajamų, visuotinems reikmėms lėšų vis vien lieka mažai. Taupydamas pinigus Vilniaus ekonomijos vietininkas buvo numatęs ir neišmokėti algų įgulai iš Žvėryno bei Paplajus malūnų pajamų.¹⁰⁵

Šalia algų reikėjo pinigų įgulos išlaikymui ir aprūpinimui. Įgulos aprūpinimas buvo vykdomas per paseniūnį bent jau iki 1772 m.¹⁰⁶, vėliau vis svarbesnis vaidmuo tenka Radvilos valdų Vilniuje valdytojams. 1775–1776 m. Vilniaus ekonomijos valdytojo ataskaitoje užsiminta, kad

Vilniaus įgulos išlaikymas iš ekonomijos pajamų kasmet siekė 7000 auksinų.¹⁰⁷ Tai sudarė iki 10 procentų tų metų visų Vilniaus ekonomijos pajamų. 1779 m. K. S. Radvilos nurodymu Vilniaus ekonomijos valdų Nemėžio ekonomas K. Zdanovičius turėjo majorui M. Deslevertui išduoti ir maištą: mėsą, grūdus, kruopas, sviestą, sūrį ir šieną (5 pav).¹⁰⁸

Pilies įgulos dalinys buvo aprūpinamas blogai. Kaip rodo pilies komendantų korespondencija su Vilniaus vaivada, tiekimo problemos kilo 1769, 1781–1783, 1787, 1789–1790 m. Kadangi išliko ne visi laišakai, adresuoti vaivadaui, galimas daiktas, kad įgulos aprūpinimas vėlavo beveik nuolatos. Ypač opi buvo viršutinių mundurų problema. Juos, matyt, reikėjo keisti į naujus kas dveji metai.

1782 m. nesulaukęs naujų mundurų įgulai ilgiau nei pusę metų, M. Deslevertas apskaičiavo, kiek reikia pinigų pilies dalinio mundurams bei algoms ir išsiuntė savo skaičiavimus vaivadaui.¹⁰⁹ Ilgainiui alga kariams buvo išmokėta, tačiau nauji mundurai išduoti nebuvo dar ilgai, todėl M. Deslevertas raportavo, kad įgulos kariai pareikalavo juos paleisti, o jų sustabdyti įgulos vadas jau nesugebėjo, į pasitraukusiųjų iš tarnybos karių vietas užverbavo naujus

6 pav. Kapitonu Mykolo Zabelos laiškas Vilniaus vaivadaui Karoliui Stanislovui Radvilai. 1787 m. balandžio 29 d. AGAD, Archiwum Radziwiłłów, sk. V, b. 18204, l. 60.

Fig. 6. A letter from Captain Mykolas Zabiela to Vilnius Palatine Karolis Stanislovas Radvila. 29 April 1787. AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. V, sign. 18204, s. 60.

karius. Kadangi palikę tarnybą kariai išėjo su savo Vilniaus pilies įgulos senais mundurais, nauji kariai privalėjo dėvėti savo drabužius.¹¹⁰ Visi pakartotiniai prašymai vaivadaui išskirti lėšų mundurams nepadėjo. Praėjus pusantrų metų M. Deslevertas rašė K. S. Radvilai: „Rotušės dalinio žmonės, kurių miestas iki 40 užverbavo į tarnybą, būdami gerai apmokyti šaiposi iš mano dabartinių pavaldinių. Turiu atlikti pareigas remdamasis vien rekrūtais, kuriuos

neseniai užverbavau. Labai nemalonu, kad surinkus rekrūtus iš skirtingų dalinių, kuriuose jie tarnavo, čia esantys [kariniai] daliniai pilies įgulos dalinį dėl skirtingų mundurų pravardžiuoja bandomuoju. Tie rekrūtai kasdieną apie mundurus užsimena.“¹¹¹

Vilniaus pilies įgulos majorą palaikė Vilniaus pavai vadis Antanas Buchoveckis (Antoni Buchowecki), kuris taip pat kreipėsi į K. S. Radvilą ir aiškino, kad Pilies įgula

jau antrus metus negauna mundurų, todėl kariai nebenori tarnauti, pradėjo piktintis ir maištauti matydami miesto dalinį, kuris yra daug gausesnis ir reguliariai aprūpinamas. A. Buchoveckis tikino vaivada: „mūsų nuogi [kareiviai] prašo bent mundurų.“¹¹² Tik po pusės metų iš Nesvyžiaus buvo nurodyta išskirti pinigų Vilniaus pilies įgulos mundurams ir kitoms dalinio reikmėms.¹¹³

Iš Vilniaus ekonomijos valdytojų dokumentų ir Pilies įgulos komendantų raportų aiškiai matyti, kad įgula buvo aprūpinta apranga ir avalyne 1772 ir 1787 m. rudenį. Daugiau duomenų apie naujus mundurus aptikti nepavyko. 1772 m. L. Giedraitis raportavo, kad aprangai, avalynei ir vaistams buvo gautas 1041 auksinas ir 12,5 grašio. Pinigai buvo mokami iš Vilniaus ekonomijos, bet paimti iš pasieniūnio ir jam išduotas kvitas.¹¹⁴ Tų pačių metų lapkričio mėnesį iš Vilniaus ekonomijos buvo išduoti pinigai pilnam munduro komplektui.¹¹⁵ Kaip minėta, 1784 m. pradžioje toks nurodymas buvo duotas iš Nesvyžiaus. 1787 m. M. Zabiela raportavo, kad sumokėta už antsiuvus, baltinius, batus, kepures ir t. t. įgulos kareiviams 961 auksinas 10 grašių, bet dar reikia lėšų dvidešimčiai mundurų.¹¹⁶ Nauji mundurai vėlavo ir 1789–1790 m. Pilies įgulai vadovaujant seržantui J. Žakievičiui. Trūkstant lėšų jis siūlėsi mundurus pirkti pigiau, gavo leidimą tam panaudoti kalėjimo mokesčius.¹¹⁷ Kadangi šių pinigų aiškiai neužteko, buvo prašoma išskirti papildomų lėšų mundurams artėjant žiemai. Kitamet smarkiai vėlavo algos, todėl J. Žakievičius laiške klausė vaivados, iš kur jam paimti pinigų įgulos algoms sumokėti, nes be algų niekaip negalėsias išlaikyti karių tarnyboje.¹¹⁸ Matyt, į algos kariams išmokėjimą vaivada žiūrėjo rimčiau, nes J. Žakievičiaus laiškas iškart davė rezultatą.¹¹⁹

Vėluojantis Vilniaus pilies įgulos aprūpinimas nebuvo išimtis, tiekimas buvo nereguliarus ir kituose K. S. Radvilai pavaldžiuose daliniuose. 1779 m. tikrinęs Biržų kunigaikštystės įgulą M. Deslevertas pranešė vaivada, kad 24 karių dalinys vilki sudėvėtais mundurais, dvejus metus negauna apatinių baltinių ir batų, neturi visų pėstininkams privalomų ginklų.¹²⁰ Šis raportas leistų daryti prielaidą, kad Vilniaus pilies įgulos padėtis buvo geresnė už Biržų dalinio, bent jau tais metais.

Ginklai, su kuriais tarnybą atliko Pilies įgulos kariai, buvo Radvilų nuosavybė.¹²¹ Vilniaus pilies įgulos kepurų kokardose, diržuose ir ginkluotėje (palašų¹²² rankenose) buvo įspausti Radvilų ereliai.¹²³ Oficialiuose dokumentuose pasitaikydavo, kad Pilies įgula būdavo vadinama K. S. Radvilos nuosavu daliniu¹²⁴, tačiau ilgainiui įsigalėjo tik Pilies įgulos pavadinimas. Pats K. S. Radvila Pilies įgulą vadino nuosava milicija.¹²⁵ Visa tai leidžia spręsti, kad Vilniaus pilies įgulą 1768–1790 m. sudarė K. S. Radvilos nuosavos kariuomenės – milicijos kariai.

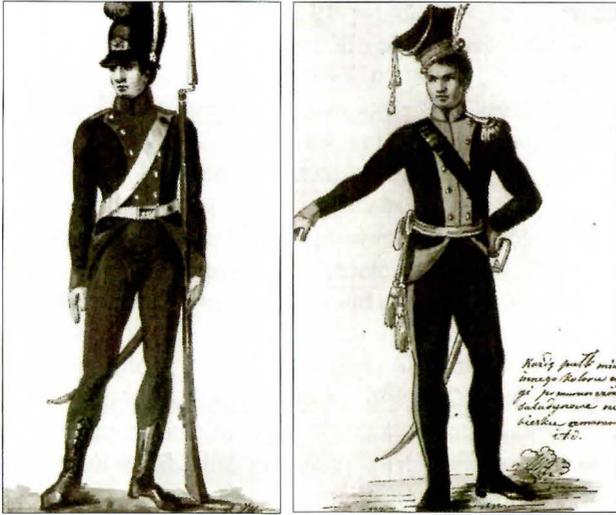
Konkretūs prašymai dėl ginkluotės komendantų raportuose ir laiškuose aptinkami 1769 ir 1787–1790 m. (**8 ir 9 pav.**). Išsamesniuose M. Zabielos raportuose pranešama, kad Pilies įgulos arsenale yra 12 šautuvų, 20 palašų, 17 diržų ir 18 šovininių, kurių būklė nebeatitinka reikalavimų (*nie zgodne*). Komendantas aiškino, kad įgulai reikia 20 šautuvų, 20 palašų, 20 diržų palašams, 20 šovininių su diržais.¹²⁶ Vėliau M. Zabiela prašymą pakartojo¹²⁷, tačiau nauji ginklai išduoti taip ir nebuvo. 1790 m. Pilies įgulos

arsenale buvo 12 šautuvų, 19 palašų, 19 diržų palašams.¹²⁸ 1791 m. Vilniaus pilies įgulos arsenale buvo 12 šautuvų su durtuvais, 17 palašų, 17 diržų palašams.¹²⁹ Žvelgiant į pilies komendantų raportus ir laiškus vaivada nesunkiai galima pastebėti, kad prašymai vaivada ypač sustiprėdavo tuoj pat po paskyrimo, komendanto veiklos pradžioje. Vėliau jie tildavo, keisdavosi tonas, galiausiai prašymus keitė maldavimai. Kita vertus, turbūt ne visus prašymus ir ne visada vaivada galėjo išpildyti (**6 pav.**).

Nors K. S. Radvila buvo vienas turtingiausių LDK didikų, turėjo ypač daug finansinių rūpesčių, iki gyvenimo pabaigos jam taip ir nepavyko išmokėti skolų. Pasitraukus į užsienį 1764–1767, 1769–1776 m., jo valdos buvo nuniokotos Rusijos kariuomenės, dvarai už pasipriešinimą Jekaterinos II politikai kurį laiką buvo nusavinti. Tik susitaikius su karaliumi Stanislovu Augustu ir Rusijos imperijos politikais K. S. Radvilai pavyko atgauti teises į nuosavybę ir sugrįžti į LDK, bet ne iš karto jam buvo leista persikelti į Nesvyžius. Pragyvenimas užsienyje buvo brangus, todėl jį dar ilgai persekiojo Olandijos ir Vokietijos kreditoriai. Grįžęs K. S. Radvila net keletą kartų kreipėsi į Seimą, kad jam būtų kompensuoti patirti nuostoliai. Prašomos pinigų sumos buvo milijoninės.¹³⁰ K. S. Radvilai nepavyko išsiugdyti taupumo ir nuosaikumo savybių nei Lietuvoje, nei užsienyje. Grįžęs jis toliau rengė puotas. Kaip rodo Vilniaus vaivados laisvalaikio leidimo aprašymai, pinigų puotoms ir nesiliaujantiems lėbavimams su savo klientais netrūko. Nevengta ir toliau prabangos prekių imti į kreditą. 1779 m. Vilniaus ekonomijos valdytojai vaivados nurodymu į kreditą ėmė vengrišką vyną, kailius, husarų kardus ir kt.¹³¹ Ir sudėtingais metais K. S. Radvilos išlaidų sąrašuose svarbią vietą užėmė prabangos prekės.

Garsiausias buvo 1784 m. karaliaus Stanislovo Augusto iškilmingas priėmimas Nesvyžiuje, išsamiai aprašytas amžininkų. Įdomu tai, kad Stanislovas Augustas 1783 m. vasarą dar svarstė kitais metais numatytos kelionės į Vilnių, o ne į Nesvyžių planą. K. S. Radvila paskubėjo perspėti Vilniaus bajorus ir kvietė juos tinkamai pasiruošti valdovo sutikimui.¹³² Nežinia, ar tai sutapimas, ar ne, tačiau, kaip jau buvo minėta, 1784 m. sausį po dvejų metų skundų ir maldavimų pagaliau kunigaikštis nurodė išskirti pinigus Vilniaus pilies įgulos mundurams.

1788 m., prasidėjus Ketverių metų seimui, K. S. Radvila siūlėsi savo lėšomis sukurti karinį legioną, bet pirmasis jo sumanymas buvo atmestas. Vėliau, 1789 m., jis įsipareigojo savo lėšomis sukurti LDK kariuomenės 8 regimentą, susidedantį iš dvejų batalionų. Šį kartą jo iniciatyva buvo aprobuota, pažadą Vilniaus vaivada ištesėjo, tačiau dalinio organizacija užsitęsė, jam trūko patyrusių karininkų ir ginklų.¹³³ Tai galėtų paaiškinti, kodėl Pilies įgulos kariams nebuvo atvežti nauji ginklai ir mundurai 1789–1790 m., bet nors kokio panašaus paaiškinimo dėl 1787–1788 m. nežinome. Visa tai tik patvirtintų, kad Vilniaus vaivada nedidelis Pilies įgulos dalinys mažai rūpėjo. Be to, K. S. Radvilos iniciatyva suformuoti regimentą paaiškina, kodėl į mirusiojo M. Zabielos vietą nebuvo paskirtas kitas karininkas. K. S. Radvila ne tik taupė lėšas, bet ir pristigo profesionalių karininkų į kuriamą dalinį.

7 pav. XVIII a. pabaigos LDK gvardijos pėstininkų regimento kari-ninkas ir pėstininkų regimento eilinis. V. Rakutis, LDK kariuomenė Ketverių metų seimo laikotarpiu 1788–1792 m., Vilnius, 2001, įklia p. 146–147.

Fig. 7. An officer and an infantry private from a late 18th-century GDL guard infantry regiment. V. Rakutis, LDK kariuomenė Ketverių metų seimo laikotarpiu 1788–1792 m., Vilnius, 2001, insert p. 146–147.

Kaliniai ir areštantai

XVIII a. Vilniaus pilies teritorijoje veikė ne vienas kalėjimas, o jų buvo mažiausiai du: atskiras nekilmingiems kaliniams (Tribunolo rūmų pastate) ir bokštas bajorų kalėjimui (šalia Aukštutinės pilies kalno).¹³⁴ Šiuos kalinius pilies teritorijoje saugojo Pilies įgulos kariai (7 pav.).

Raportuose vaivada pilies komendantai pranešdavo apie nekilminguosius kalinius, kurie buvo saugojami Vyriausiojo Tribunolo pastate. Pasitaikydavo atvejų, kai juos pilies komendantai naudojo darbams¹³⁵, nors oficialiai tai daryti buvo draudžiama.¹³⁶ Vėliau suimtieji buvo naudojami darbams vaivados valdų ūkyje, už darbą jiems buvo mokamas nedidelis atlyginimas.¹³⁷

Kokie nuteisti nusikaltėliai buvo saugojami nekilmingųjų kalėjime, pirmasis informuoja 1782 m. Vilniaus vaivadijos Pilies teismo raportas Nuolatinei tarybai. Tuomet jame buvo kalinami 5 asmenys iki gyvos galvos, 2 – dešimčiai metų, 1 – penkeriems metams ir 1 – trejiems metams.¹³⁸ Kokių kaltinimų pagrindu buvo laikomi nekilmingieji areštantai ir kaliniai, rodo tik paskutiniai komendantų raportai. 1787 m. raporte M. Zabiela rašė, kad iš 25 kalinių – 11 buvo įkalinti Pilies teismo, 3 Žemės teismo, 1 Tribunolo¹³⁹, 8 pase-niūnio jurisdikciją nurodymu. 9 iš 25 suimti už vagystę, 5 už kriminalinius nusikaltimus, 1 už žmogžudystę¹⁴⁰, 1 už laidavimą, 7 už skolas, 2 valstiečiai už pabėgimą. Tik 2 iš suimtųjų buvo nuteisti, o kiti laukė nuosprendžio.¹⁴¹ 1790 m. gruodį iš 18 kalinių 6 buvo sulaukyti Žemės teismo jurisdikcijos nurodymu, 1 Pilies teismo ir 1 Civilinės karinės komisijos. 9 areštantai sėdėjo už vagystę, 3 už skolas, 1 už žmogžudystę. Ilgiausiai – jau beveik ketverius metus – kalėjo trys suimtieji už vagystę (žr. 5 lentelę).

Mažas Pilies įgulos dalinys ne visuomet pajėgdavo sudisoroti su jam pavestomis užduotimis. 1780 m. seržantas

J. Žakievičius su trim kareiviais ir teismo prokuroru (instigatoriumi) buvo sumušti prie Rūdninkų vartų, kai vedė į areštinę įtariamąjį bažnytinės jurisdikcijos pavaldinį. Įgulos karius išgelbėjo iš pratybų grįžtantys Rusijos kareiviai.¹⁴² Pilies įgulos dalinys buvo nedidelis, todėl kilus pavojui ir esant reikalui buvo numatyta, kad daliniui pagalbą suteiks kiti kariuomenės daliniai, tuo metu apsistoję mieste.¹⁴³ 1781 m. Vilniaus įgulos sargyba, susidėjusi iš puskarinio ir 6 eilinių, buvo padvigubinta į pagalbą pasitelkus 6-ojo LDK pėstininkų pulko karius, nes smarkiai išaugo įkalintųjų skaičius: 42 kalinius papildė dar 12 suimtųjų.¹⁴⁴ Tais pačiais metais majoras M. Deslevertas prašė vaivados įgulą padidinti iki 80 (o mažiausiai iki 40) karių, juos gerai aprūpinti ir apginkluoti. M. Deslevertas aiškino, kad saugoma daugiau negu dvigubai kalinių (53), nei sudaro pati įgula, be to, privalo gaudyti nusikaltėlius ne tik Vilniuje, bet ir jo apylinkėse.¹⁴⁵ Į šiuos prašymus, žinoma, atsižvelgta nebuvo. 1788 m. M. Zabiela pranešė apie sėkmingą 5 plėšikų, persirengusių sargybiniais, sulaikymą Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio Verkių rūmuose, tačiau nusiskundė, kad buvo nelengva ieškoti būdų, kaip su saujele karių sugauti nusikaltėlius.¹⁴⁶

Apibendrinimas

1768 m. keitėsi Vilniaus pilies įgulos funkcijos ir finansavimo šaltiniai. Įgulos karių pagrindine užduotimi liko asistavimas Vilniaus vaivadijos Pilies ir Žemės teismams bei kalinių ir areštantų saugojimas. Pilies įgula buvo pavaldi Vilniaus vaivada ir jo visiškai išlaikoma. Šaltiniai leidžia teigti, jog 1768–1790 m. Vilniaus pilies įgula buvo K. S. Radvilos privatus dalinys.

Stingant lėšų iš Vilniaus vaivada už pareigas suteiktų valdų, atlyginimas įgulai buvo mokamas ir iš asmeninių vaivados pajamų (Vilniaus jurisdikcijos mokesčių). Pilies įgulos dalinys buvo nedidelis, neviršijo 20 žmonių, o tokio skaičiaus karių nepakako ne tik viešajai tvarkai užtikrinti, bet ir kaliniams saugoti. Devintajame dešimtmetyje susikūrė Vilniaus magistratui pavaldi miesto įgula, kuri buvo didesnė ir perėmė dalį funkcijų iš Pilies įgulos.

Pilies įgula visiškai priklausė nuo Vilniaus vaivados ir jo valdų administracijos, kuri buvo linkusi taupyti lėšas įgulos sąskaita. Įgulos likimui turėjo įtakos vaivados požiūris į Vilniaus vaivadijos svarbą ir savo pareigas. Mąnytina, kad viršų ėmė vaivados asmeniniai interesai. Kita vertus, reikėjo kardinalesnių permainų visoje valstybėje.

Tolesnis Vilniaus pilies įgulos likimas nėra iki galo aiškus. 1790 m., mirus Vilniaus vaivada K. S. Radvilai, padėtis keitėsi, nes visa įgulos nuosavybė buvo patvirtinta jo turto paveldėtoji nepilnamečiui Domykui Radvilai. 1790 m. Vilniaus vaivada tapo M. J. Radvila, kuriam nepavyko išsikvoti mažamečio D. Radvilos globėjo teisių. Pilies įgulos, matyt, nebeliko, nes 1792 m. kovo mėnesį Vilniaus magistratas prašė Abiejų Tautų policijos komisijos duoti į pagalbą LDK kariuomenę, nes miestas teturėjo 24 žmonių įgulą, kuri rotušėje saugojo 60 vaivadijos teismuose nuteistų kalinių.¹⁴⁷ Po Ketverių metų reformų padėtis Vilniuje kito iš esmės, nes visoje Abiejų Tautų Respublikoje buvo naikinama jurisdikcijų nepriklausomybė nuo miestų magistratų. Dėl to Vilniaus mieste visi tvarkos

8 pav. Pėstininkų titnaginis šautuvas. XVIII a. pabaiga, Prūsija. Vytauto Didžiojo karo muziejus.
Fig. 8. An infantry flintlock. Late 18th century, Prussia. Vytautas the Great War Museum.

9 pav. Kardas. XVIII a. pabaiga, Abiejų Tautų Respublika. Vytauto Didžiojo karo muziejus.
Fig. 9. Sword. Late 18th century, Commonwealth of the Two Nations. Vytautas the Great War Museum.

palaikymo ir priežiūros reikalai galėjo būti perduoti magistrato jurisdikcijai. LDK generalinei konfederacijai nutraukus Ketverių metų seimo reformas padėtis galėjo vėl keistis, tačiau šiuo metu tai patvirtinančių konkrečių žinių neturime. 1794 m. sukilimo metais vėl minima Vilniaus

miesto įgula (*garnizon wileński*), kuri į bausmės vietą turėjo atvesti sukilėlių myriop nuteistą Simoną Kosakovskį¹⁴⁸. Tai leistų manyti, kad Pilies įgulos funkcijas galėjo galutinai perimti Miesto įgula.

2 lentelė.

Vilniaus pilies įgulos etatai 1769–1790 m.

Metai Mėnuo diena	Komendantas	Majoras	Kapitonas	Leitenantas	Seržantas	Kapralai	Pavėlia- vininkis	Felčėris	Eiliniai	Suimti	Serga	Iš viso
1769-03-05	M. Deslevertas			1		1			11			13
1772-09-15	L. Giedraitis		1			1		1	17			20
1775-08-25	M. Deslevertas		1		1			1	17			20
1776-04-08	M. Deslevertas		1		1			1	17			20
1777-01-27	M. Deslevertas		1		1			1	14	2	1	20
1781-06-12	M. Deslevertas	1			1	1		1	16			20
1781-07-16	M. Deslevertas	1			1	1		1	16			20
1781-10-10	M. Deslevertas	1			1	2		1	15			20
1787-01-01	M. Zabiela		1		1		1	1	17			21
1789-05-25	J. Žakievičius				1		1	1	17			20
1789-06-29	J. Žakievičius				1		1	1	18			21
1789-10-20	J. Žakievičius				1			1	19			21
1790-12-23	J. Žakievičius				1			1	19			21

Lentelė sudaryta pagal Vilniaus pilies įgulos komendantų raportus: *AGAD*, AR, sk. VII, b. 519 b, l. 1–49.

3 lentelė. Vilniaus pilies įgulos kariai 1772, 1787, 1789, 1790 m. (vardai ir pavardės rašomos originalo kalba, pasikartojančios sąrašuose pavardės paryškintos)

1772 metai	1787 metai	1789 metai	1790 metai
Kapitan Leon Giedroyc	Kapitan M. Zabiello	-	-
Kapral Jan Żakiewicz	Sierżant Jan Żakiewicz	Sierżant Jan Żakiewicz	Sierżant Jan Żakiewicz
-	Podchorąży Jozef Dobrowolski	Podchorąży Jozef Dobrowolski	-
Felczer Adam Grodzicki	-	Felczer Stanislawski	Felczer Adam Grodzicki
Mikołaj Zarzecki	Stanisław Hrynkiewicz	Bartolomiej Sinkiewicz	Bartolomiej Sinkiewicz
Karol Bratkowski	Kazimierz Karpowicz	Jerzy Karpowicz	Mateusz Dorożynski
Jerzy Kliszewski	Stanisław Szalkowski	Ignacy Ławrow	Jozef Ogintout (?)
Filip Staygiewicz	Jan Abramowicz	Kazimierz Głowacki	Marcin Jurymo... (?)
Jan Pichlaw	Jan Wiszniewski	Antoni Bielewicz	Antoni Bielewicz
Stefan Malinowski	Jan Wysocki	Jan Wysocki	Jan Wysocki
Antoni Dąbrowski	Paweł Majewski	Antoni Dąbrowski	Antoni Dąbrowski
Jan Mickiewicz	Michał Petelczyc	Michał Petelczyc	Michał Petelczyc
Benedikt Butkiewicz	Andrzej Bogacewicz	Andrzej Bogacewicz	Andrzej Bogacewicz
Jozef Kartowicz	Jan Staszkievicz	Jan Staszkievicz	Jan Wiszewski
Michał Rudnicki	Jerzy Borowski	Jerzy Borowski	Jerzy Borowski
Antoni Midiowicz?	Paweł Nowacki	Antoni Kozakiewicz	Antoni Kozakiewicz
Jan Pietrowski	Hieronim Poplawski	Adam Broniewski	Ignacy Pur... (?)
Franciszek Krawinski	Sebastian Boratyński	Antoni Kwikowski	Antoni Kwikowski
Franciszek Zakrzewski	Krzysztof Wojciechowski	Krzysztof Wojciechowski	Krzysztof Wojciechowski
Jerzy Dobrolanski	Kazimierz Szociło	Kazimierz Szociło	Kazimierz Szociło
Piotr Dąbrowski	Andrzej Witaszewski	Andrzej Witaszewski	Andrzej Witaszewski
		Jan Klimowicz	Jan Klimowicz
			Kazimierz Pacowski

Lentelė sudaryta pagal 1772 m. rugsėjo 15 d., 1787 m. sausio 1 d., 1789 m. sausio 29 d., 1790 m. gruodžio 23 d. pilies komendantų raportus, kuriuose pateikti karių sąrašai: *AGAD*, sk. VII, b. 519 b, l. 25, 30, 46, 49.¹⁴⁹

4 lentelė. Įkalintieji Vilniaus pilies kalėjime (1769–1790 m.)

Pilies komandanto raporto data (metai, mėnuo, diena)	Sukaustytų grandinėmis	Kaladėse	Laisvų	Iš jų		Iš viso
				Katalikų	Žydų	
1769-03-05	7		4			11
1775-08-25	6	7	5			18
1776-04-08	5	3	8			16
1777-01-27	3	1	5			9
1780-10-10	11	5	9			25
1780-12-05	11	2	14			27
1781-03-26	12	2	17			31
1781-06-12	11	2	23			36
1781-07-16	9	31	2			42
1781-10-10	15	5	22			42
1782-01-24	13	7	19			39
1782-02-03	12	16	10			38
1782-03-03	14	10	20			44
1782-04-29	12	18	18			48
1782-06-15	9	7	20			36

1782-07-03	12	14	14			40
1782-09-03	6		14			20
1782-12-12	8	10	6			24
1783-06-17	12	20	7			39
1783-06-29	12	17	10			39
1783-07-15	20	15	20			45
1783-11-09	14	11	5			30
1783-12-19	13	9	12			24
1783-12-28	14	10	12			36
1787-01-01	9	2	22	19	14	33
1787-07-31	10	7	8	13	12	25
1787-09-30	12	3	20	14	21	35
1787-10-30	10	7	27	20	24	44
1789-04-02	8	5	25	12	26	38
1790-12-23						18

Lentelė sudaryta pagal pilies komendantų raportus: *AGAD*, AR, sk. VII, b. 519 b, l. 1–49; AR, sk. V, 3000/I, l. 109–110; AR, sk. V, 3000/II, l. 3.

5 lentelė. 1790 m. gruodžio 23 d. seržanto J. Žakievičiaus raportas Vilniaus vaivadaui apie Pilies įgulos sudėtį ir saugomus kalinius (dokumento publikacija originalo kalba).

Od garnizonu Wileńskie[go] O[świeconego] X[ią]z[ę]cia J[ego] m[iło]sci [Michała Hieronima] Radziwiłła wojewody wileńskiego z wyrażeniem Żołnierzy od daty zawierbowania w służbi[e z]najdujących się z przeznaczeniem dla nich zwyczajnie opłaconego na tydzień jeden Lemingu y dołączeniem Ich Moderunku oraz aresztant[ów] różnie osadzonych z dystynkcją opisanych w poniższym sposobie R[ok]u 1790 M[iesią]ca Xbr 23 dnia sporządzony.

Pilies įgula

Rola Žolnierzy z opłatą na tydzień Lemingu y determ służb									
Liczba onych			Leming na tydzień	Imiona i nazwiska	Data Werbunku			Wielość lat służby	
Serzant		Gemeyn			Rok	Miesiąc	Dzień	lata	miesiące
1			5	Jan Żakiewicz Sierzant	1765	04	15	25	8
		1	3	Jan Wysocki	1777	05	21	13	7
		2	3	Kazimierz Szociło	1782	06	15	8	6
		3	3	Michał Petelczyc	1782	10	4	8	2
		4	3	Andrzej Bogacewicz	1784	01	14	6	11
		5	3	Jerzy Borowski	1785	03	03	5	8
		6	3	Andrzej Witaszewski	1785	06	15	5	7
		7	3	Bartolomiej Sinkiewicz	1785	01	20	5	7
		8	3	Antoni Dąbrowski	1786	08	19	4	10
		9	3	Antoni Bielewicz	1786	08	03	4	5
		10	3	Krzysztof Wojciechowski	1787	03	23	3	10
		11	3	Mateusz Dorożynski	1787	03	23	2	4
		12	3	Antoni Kozakiewicz	1788	09	29	2	4
	1		2	Adam Grodzicki Felczer	1788	12	10	2	2
		13	3	Jan Klimowicz	1788	12	10	2	1
		14	3	Jozef Ogintout (?)	1788	01	04	1	10
		15	3	Antoni Kwikowski	1789	03	13	1	10
		16	3	Marcin Jurymo... (?)	1789	04	16	1	9
		17	3	Jan Wiszewski	1789	06	06	1	7
		18	3	Ignacy Pur...?	1789	07	14	1	6
		19	3	Kazimierz Pacowski	1789	07	20	1	6
1	1	19	64	Summa					

Įkalintieji pilyje

Liczba aresztantów	Aresztanci	Osadzeni i utrzymują się					Oplata poturemnego			
		Data osadzenia	Za jaki excess	Z czyjej instancji	Za dekretami	Z urzędu podstwa wileń[skiego]	Od dekretowych		Od urzędowych	
							Zlte	Grosze	Zlte	Groszy
1	Antoni Borosewicz	1787-01-30		Od JW Kossakowskiego	Z Ziemstwa Wileńskiego					
2	Jozef Borosewicz									
3	Tomasz Tołoczka									
4	Franciszek Karnaszewski	1789-10-22		Od IP Niemeszkiego	Z ziemstwa wileńskiego		2			
5	Michał Kolenda		Za kradzież	Od IP Jurahey Regen[ta]	Z grodu wileńskiego					
6	Jan Tołoczko									
7	Dominik Jakubowski	1789-10-20	Za zabicie czleka	Od IP Szkolnickiego	Z ziemstwa wileńskiego					
8	Łukasz Suchy									
9	Chaim Belwdowicz	1789-11-11	Za kradzież	Od Byczkowskiego	Z komisji Cyw[ilno] Wojskowej wil[ęńskiej]					
10	Hirszechelowicz	1790-09-02	Za kradzież							
11	Leyba Hirszowicz									
12	Szaia Chaimowicz									
13	Chaim Mejerowicz									
14	Hirszechelowicz	1790-11-27	Za kradzież							
15	Josiel Malarz									
16	Rywa Hirszowa	1790-11-27	Za dług						5	
17	Zdman (Adman?) Furman	1790-12-13	Za dług							
18	Rocha Leyzerowa									

Skład Garnizonowy przy Kordygardii	W arsenale garnizonowym							
	Bron		Moderunek			Giwery		
	Karabiny	Pałasze	Pendenty	Klamry do pendentów	Pantrantarze z pasami	Same przez się	Blachy Herbowe	Kordony Włóczko
Znayd[...]dzie Garnizonowym	12	19	19	18	18	19	19	19

Lentelės sudarytos pagal Vilniaus pilies įgulos seržanto J. Žakievičiaus raportą: *AGAD*, AR, sk. VII, b. 519 b, l. 49.

Liudas Glemža

The Garrison of Vilnius Castle in the Second Half of the 18th Century

Summary

Magnate Karolis Stanislovas Radvila (*Karol Stanisław Radziwiłł*), who was elected Vilnius palatine a second time in 1768, increased the number of historical documents reflecting the service, structure, and functions of the castle garrison. The garrison reported to the Vilnius palatine and he maintained it. The officers commanding the garrison sent regular reports to the Vilnius palatine and maintained a correspondence with him. This documentation comprises the basis of this study.

In the lifetime of K. S. Radvila, the garrison lost its special role and no longer had to ensure public order throughout the city or guard the city gates. These changes were connected with the Bar Confederation's reorganisation and could have also been influenced by a decision of the 1766 Diet, on the basis of which all authority in the castle's territory was transferred to the palatine and he had space to use for public purposes. In the early 1780s the Vilnius magistrate created his own unit, the Vilnius City garrison. As a result, the castle garrison's role in the city's life further decreased.

The main assignment of the castle garrison during 1768–1790 was ensuring public order in the territory of the Vilnius Palatinate (which included the castle, part of the city, and land outside the city), assisting palatinate officials and the Supreme Tribunal's unit, catching criminals, and guarding prisoners. The unit's quarters and small arsenal were beside the Supreme Tribunal building. The unit consisted of one officer and about 20 soldiers, whose uniform and weaponry bore the Radvila eagle. The unit

belonged to the Vilnius palatine and was a small unit of his private army. The garrison's commanding officer was also called the Vilnius Castle Commandant.

K. S. Radvila appointed officers who had served in his private army – militia to be Vilnius Castle Commandant. The wages of these officers were small and so they fairly frequently asked the Vilnius palatine to assign them additional duties and larger wages. The officers not only managed the unit's affairs, but also supplied the palatine with information about craftsmen, goods, and prices. At the order of the palatine, the officers travelled to Hrodna, Biržai, Rīga, and Warsaw. Only one of the officers, Mykolas Zabiela (*Michał Zabiello*), managed to obtain the additional duties of the administrator of Vilnius's jurisdictions, for which he was paid additionally.

The provision of the castle unit was irregular and often late (uniforms, weaponry, and sometimes even wages). This created problems in maintaining the unit for both the officers and the palatinate officials. After falling into tremendous debt, K. S. Radvila paid little attention to the needs of the small castle garrison. The requests by palatinate officials to allocate funds for garrison uniforms were in vain. After the death of Captain M. Zabiela, the Vilnius palatine, in order to save money, did not appoint a new officer in his place and Sergeant Jonas Daumantas Žakevičius (*Jan Dowmął Żakiewicz*), who served over 20 years in the castle unit, assumed the officer's duties. After the death of Vilnius Palatine K. S. Radvila (1790), the fate of the Vilnius castle unit is not clear.

¹ 1769–1790 m. Vilniaus pilies įgulos raportai Vilniaus vadaui K. S. Radvilai, Archiwum Główne Akt Dawnych (toliau – AGAD), Archiwum Radziwiłłów (toliau – AR), sk. VII, b. 519, l. 1–49. Už konsultacijas ir nuorodą į Varšuvos vyriausiojo senųjų aktų archyvo (AGAD) Radvilų fondo (AR) VII skyriuje saugojamą medžiagą dėkoju Deimantui Karveliui.

² S. Samalavičius, „Kunigaikščių rūmų gyventojai XVIII amžiuje“, *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai*, t. 2, Vilnius, 1991, p. 77–95; D. Burba, „Vilniaus Žemutinės pilies rezidencinių rūmų gyventojų socialinis portretas 1766–1799“, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2005–2006 m. tyrimai*, sudarė L. Glemža, Vilnius, 2007, p. 140–158.

³ D. Burba, „Nusikaltimai ir bausmės Vilniaus pilininko jurisdikcijoje XVIII amžiaus antrojoje pusėje“, *Lietuvos pilys*, Nr. 3, Vilnius, 2007, p. 49–65; D. Burba, „Vilniaus pilies bokšto kalėjimas XVIII a.: lokalizacija, bausmių pobūdis ir atlikimo praktika“, *Viešosios ir privačiosios erdvės XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Mokslinių straipsnių rinkinys*, Vilnius, 2008, p. 297–316; A. Ragauskas, „Viešasis gyvenimas Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje XVIII a.“, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2005–2006 m. tyrimai*, p. 100–108; I. Ilarienė, „Trys žemėlapiai, reprezentuojantys Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę:

iš kartografinės ir ikonografinės medžiagos paieškų Drezdene ir Berlyne“, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. tyrimai*, p. 351–382; E. Lopaciński, *Horodnictwo wileńskie w latach 1470–1794*, Wilno, 1939, sąs. 2, Nr. 2, p. 73–88; F. Sliatoriūnas, *Gedimino aikštė Vilniuje*, Vilnius, 1980.

⁴ D. Burba, „Paproty pasiekti pasmerktąjį prašant merginai. 1769 m. įvykio Vilniuje analizė“, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2008, t. 1, p. 27–43; D. Burba, „Vilniaus įgula pilies kalėjimo tarnyboje“, p. 1–13 (straipsnis atiduotas spausdinti *Vilniaus istorijos metrašcio* 2 tome, rankraštis saugomas Nacionalinio muziejaus LDK valdovų rūmų archyve).

⁵ XVII–XVIII a. sandūroje Vilniaus pilies rotmistras buvo Petras Vasilevskis (Piotr Wasilewski), 1705 m. minimas Adomas Sperskis (Adam Sperski), nuo 1708 m. pareigas ėjo Mykolas Kozlovskis (Michał Kozłowski), o nuo 1722 m. – Pranciškus Mackevičius (Franciszek Mackiewicz). Nuo 1731 m. kaip pilies rotmistras minimas Motiejus Vaškovskis (Maciej Waszkowski), o 1741 m. – Mykolas Daunoravičius (Michał Downorowicz), žr. D. Burba, „Vilniaus įgula pilies kalėjimo tarnyboje“, p. 5.

⁶ *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, parengė U. Jamiałjanczyk, H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk,

Warszawa, 2004, p. 164; **S. Samalavičius**, „Kunigaikščių rūmų ir pilių priežiūra XVI–XVIII a.“, *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai*, t. 4, Vilnius, 1999, p. 24; XVI–XVII a. Vilniaus pilies rotmistro pareigos apibrėžtos, minima alga jam ir įgulai istorikų surinktuose dokumentuose leidinyje *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, sudarė R. Ragauskienė, Vilnius, 2005, p. 189, 192, 193, 237. Ši pareigybė dar laukia atskiros rimtesnės studijos.

⁷ 1764 m. konfederacija nušalino K. S. Radvilą nuo Vilniaus vaivados pareigų, o 1764–1768 m. jas ėjo Mykolas Kazimieras Oginskis, kuriam 1768 m. gavus LDK etmono pareigas Vilniaus vaivados pareigos beveik tuoj pat buvo gražintos K. S. Radvilai.

⁸ *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, p. 197–198.

⁹ Plg. 1789 m. gegužės 25 d., J. Žakievičius – K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18899, l. 5.

¹⁰ **V. Rakutis**, „Radvilų milicija XVIII amžiuje“, *Karo istorijos archyvas*, t. XX, Vilnius, 2005, p. 140–142; **J. Michalski**, „Karol Stanisław Radziwiłł“, *Polski słownik biograficzny*, t. XXX/2, sąs. 125, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1987, p. 254–257.

¹¹ **J. Michalski**, min. veik., p. 255.

¹² 1769 m. kovo 5 d. M. Desleverto raportas, AGAD, AR, sk. VII, b. 519, l. 1.

¹³ „*Za ordynansem Jo Xięcia Jmci przybywszy do Wilna obiąłem komędę 28 9bra nad garnizonem wileńskim y po obięciu wraz list moy adresowalem do WJP Morawskiego Generala adiutanta z inkludowanym raportem Jo Xięciu w iakim porządku zostalem pomieniony Garnizon, to jest kaprala I y Gimeynow 10 bez naymnieyszey appasencyi woyskowej, ze wszystkim ogołoconych. Specyfikacya z podpisem ręki moiey pokaze oczewisty dowod JO Xięciu Jmci ze dotąd od WJPna Generala adiutanta niemam zadnego responsu więc przymuszony jestem samego JO Xięcia w tey okolicznosci inkommendowac to wiedząc dostatecznie ze Wasza Xięcia Mc między żołnierzami zadnego nie mozesz cierpiec nieporządku.*“ – M. Deslevertas – K. S. Radvilai [1768 m.], AGAD, AR, sk. V, b. 3000/I, l. 1–2. Nors laiškas be datos, jame užsiminta, kad lapkričio 28 d. atvykęs į Vilnių M. Deslevertas perėmė vadovavimą įgulai.

¹⁴ 1790 m. gruodžio 23 d. J. Žakievičiaus raportas, AGAD, AR, sk. VII, b. 519, l. 49. Šis dokumentas publikuotas straipsnio 5 lentelėje.

¹⁵ Trys raportai aptikti tarp M. Desleverto laiškų K. S. Radvilai, kuriuose pilies komendantas aiškino, kad pamiršo laiku išsiųsti raportus, todėl juos pridėjo prie savo laiškų: AGAD, AR, sk. V, b. 3000/I, l. 109–110; b. 3000/II, l. 3.

¹⁶ M. Desleverto laiškai ir raportai K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/I–III; L. Giedraičio laiškai ir raportai K. S. Radvilai, ten pat, b. 4128; M. Zabielos laiškai ir raportai K. S. Radvilai, ten pat, b. 18204; J. Žakievičiaus laiškai ir raportai K. S. Radvilai, ten pat, b. 18899.

¹⁷ 1751–1756 m. Vilniaus pavaivadžio J. Abramovičiaus laiškai M. K. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18; 1768–1779 m. Vilniaus pavaivadžio T. Žabos laiškai K. S. Radvilai, ten pat, b. 1877; 1778–1783 m. Vilniaus pavaivadžio A. Buchoveckio laiškai K. S. Radvilai, ten pat, b. 1573 II; 1772–1793 m. Vilniaus ekonomijos vietininko A. Kozlovskio laiškai Radviloms, ten pat, b. 7633; 1750 ir 1772 m. Vilniaus ekonomijos pajamų ir išlaidų dokumentai, AGAD, AR, sk. XVIII, b. 278, l. 29–33, 41–44; 1778–1779 ir 1788–1790 m. Vilniaus ekonomi-

jos pajamų ir išlaidų dokumentai, ten pat, b. 277, l. 93, 117–118, 220–228.

¹⁸ Tribunolo karinis dalinys buvo mažiausiai tris kartus didesnis už pilies įgulą. Pagal etatą 1777 m. Tribunolo vėliava turėjo susidėti iš 64 žmonių (3 karininkai, 7 puskarininkai, 1 felčeris, 6 muzikantai – fleitininkai, būgnininkas, trimitininkas – ir 48 eiliniai). Iš esmės etatai ir karių skaičius nesikeitė iki 1793 m. (3 karininkai, 6 puskarininkai, 1 felčeris, 1 būgnininkas, 5 fleitininkai, 48 eiliniai), nors pagal etatą karių trūkdavo, žr. **M. Machynia, V. Rakutis, Cz. Srzednicki**, *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego: oficerowie Rzeczypospolitej Obojga Narodów 1777–1794. Spisy*, Kraków, 1999, p. 490–492.

¹⁹ 1753 m. liepos 10 d. J. Abramovičiaus laiškas M. K. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18, l. 50.

²⁰ 1781 m. liepos 16 d. M. Desleverto laiškas K. S. Radvilai, ten pat, b. 3000/II, l. 8–9.

²¹ „*W sieni znajdowała się straż powstrzymująca pospólstwo, ale dla szlachty wstęp nie jest w żaden sposób utrudniony*“, žr. *Kurier Wileński*, 1937, Nr. 122, p. 3.

²² **R. Jurgaitis**, „Bajoriškas seimelis mieste: kur vykdavo Vilniaus seimelio posėdžiai 1717–1795 m.?“, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje: miesto erdvė*, Kaunas, 2007, p. 48–53; **R. Jurgaitis**, *The Activities of the Vilnius Dietine during 1717–1795* (disertacijos santrauka), Kaunas, 2007, p. 23.

²³ Kalėjimą mini ir ankstesni, ir vėlyvesni šaltiniai. Pvz.: 1748 m. reliacijoje apie Vilniuje kilusio gaisro padarinius minimi Tribunolo rūmai ir jame buvęs įgulos kalėjimas („*Gmach zamurowany teraz Sądów Trybunalskich izby, tam że turma zamkowego garnizonu*“, žr. 1748 m. reliaciją apie gaisrą Vilniuje, *Państwowa Akademia Nauk w Krakowie*, r. 1115, l. 5). 1792 m. įstatymų sargyba konstatavo, kad kaliniai Vilniaus Vyriausiojo Tribunolo rūmų patalpose laikomi visi kartu, pernelyg ankštai, neatsižvelgiant į jų padarytą nusikaltimą. 1797 m. Vilniaus magistrato pareigūnai aiškino, kad ankščiau suimtieji (net iki keliasdešimt asmenų) buvo laikomi po Vyriausiojo tribunolo sale (*Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2002–2004 m. šaltinių paieškos*, p. 267, 295).

²⁴ „*[...] zamek sądowy trybunalo, ziemstwu i grodowi przyzwoity o dwóch piętrach. Pod tym zamkiem sądowym dolne mieszkania, sklepy, turmy, piwnice znajduj się, gdzie wraz przy murze sądowego zamku do turmy podwójnej murowanej dla złoczyńców budynek przystawiony drewniany, to jest izba z komorą i z sieńmi.*“ 1762 m. gruodžio 24 d. Vilniaus ekonomijos inventorių, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. SA, b. 3782, l. 1a.

²⁵ „*Najprzód warcie onych [kryminalnych aresztantów] strzegącej wieczorem przysposobionym Opium jakim kol wiek sposobem poddawszy czekać póki nie zaśnie, a ze kryminalni aresztanci w osobnej a dobrze opatrzonym miejscu osadzeni (zmówili się z aresztantem mniej przewinionym w pierwszej izbie osadzonego) ażeby jak spostrzeże ze warta przez opium uśpiona, dwoje zamków przy drzwiach Kryminalnego sklepu będących poodbijal a onych wypuściwszy mieli drzwi drugiej kordygardii wylamać z której wyjście do sieni gdzie warta i bron nabita na kolkach wisi.*“ 1783 m. liepos 15 d. M. Desleverto laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/II, l. 60.

²⁶ **L. Byševska**, *1786 metų kelionės į Vilnių dienoraštis*, parengė P. J. Jamski, Vilnius, 2008, p. 96, 152.

²⁷ 1783 m. dokumente šalia kalėjimo minimos buvusios dvi sargybinės, žr. 1783 m. liepos 15 d. M. Desleverto laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/II, l. 60.

²⁸ „*Na reparację zamkową tak izby sądowej jako stancyi oficerskiej i kilku kordygardii zł. 460 gr. 16.*“ – AGAD, AR, sk. XVIII, b. 278 (mf 17640), l. 44.

²⁹ Kaip ir kitų dalinių, pilies įgulos kariams apgyvendinti galėjo būti išskirta Vilniaus miesto ar priemiesčio teritorijos dalis. Pvz., pagal susitarimą su Vilniaus magistratu LDK tribunolo dalinio kariai turėjo būti apgyvendinami už Aušros vartų, nors nustatytos tvarkos griežtai paisoma ir nebuvo. – Policijos komisijos komisaro Juozapo Jasinskio atsakymas į Vilniaus miesto punktus [XVIII a. devintasis dešimtmetis], Mokslų akademijos bibliotekos (toliau – MAB) Rankraščių skyrius, f. 17-132, l. 171. Tačiau butų mokesčiai (*kwartelgelt*) pilies įgulos dalinio kariams apgyvendinti iš Vilniaus miesto ir priemiesčių gyventojų devintajame dešimtmetyje imami nebuvo, nors tokie mokesčiai rinkti tribunolo dalinio apgyvendinimo išlaidoms padengti. – 1787–1788 m. Vilniaus miesto ir priemiesčių gyventojų butų mokesčiai kariams, ten pat, l. 189a–190. Tai leistų daryti prielaidą, kad pilies įgulos kariai galėjo būti apgyvendinami kurioje nors Radvilų jurisdikcijoje, o karių apgyvendinimu rūpinosi ne valstybė, bet pats Vilniaus vaivada. Šiuo metu tai patvirtinančių istorinių šaltinių nežinome.

³⁰ 1789 m. birželio 29 d., 1789 m. rugpjūčio 3 d., 1789 m. spalio 20 d., 1790 m. birželio 17 d., 1790 m. spalio 25 d. J. Žakievičiaus raportai K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. VII, b. 519, l. 30, 31, 33, 34, 42.

³¹ D. Burba, „Vilniaus pilies bokšto kalėjimas“, p. 3–4, 6.

³² Remdamasis pirminiais šaltiniais, Vilniaus pavaivadžio pareigybę tyrė Z. Honikas ir įrodė, kad dauguma istoriografijos apibendrinimų iki tol buvo klaidingi. Jis pažymėjo, kad pavaivadžio pareigybė Vilniuje atsirado XVII a. pradžioje ir išstūmė vietininko pareigybę. Pavaivadis turėjo palaikyti tvarką pilies jurisdikcijoje, rinkti turgaus ir gėralų mokesčius, tvarkyti žydų reikalus mieste, prižiūrėti svaro ir ilgio matus, žr. Z. Honik, *Urząd podwojewódzkiego w Wielkim Księstwie Litewskim: studium historyczne*, Wilno, 1935, p. 32–38. Su Z. Honiko teiginiu, kad Vilniaus pavaivadis neturėjo nieko bendra su teismais, nesinorėtų sutikti, ypač XVIII a. antrojoje pusėje. Matyt, šalia minėtų pareigų pavaivadis rūpinosi ir Pilies teismo reikalais: plg. *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. 1: Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, p. 20, 27.

³³ Iš užmiesčio valdų 300 auksinų, o iš Vilniaus kahalos – 104 taleriai. – 1768 m. balandžio 27 d. T. Žabos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18877, l. 14–17.

³⁴ *Статут Вялікаго Княства Літоўскага 1588. Тэксты. Даведнік. Каментары*, Мінск, 1989, p. 509.

³⁵ 1770 m. balandžio 19 d. nuorašas K. S. Radvilos rašto, kuriuo paseniūniui T. Kaveckiui pavedami Vilniaus žydų kahalos reikalai ir tvarkos jame užtikrinimas, AGAD, AR, sk. XXIX, b. 12, l. 26; 1772 m. gegužės 2 d. nuorašas K. S. Radvilos rašto, kuriuo į Vilniaus paseniūnio pareigas paskiriamas T. Odyncas, ten pat, l. 80; 1773 m. sausio mėnesio įrašas dėl paseniūnio algos mokėjimo kaip ir anksčiau iš Vilniaus ekonomijos pajamų (suma nenurodyta), ten pat, l. 90.

³⁶ Šios pareigybės XVIII a. antrosios pusės Vilniuje dar per mažai tirtos. Klaidingai nurodoma, kad Vilniuje, skirtingai nei kituose pavietuose, buvo pavaivadžio, bet nebuvo paseniūnio pareigybės, žr. *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. 1: Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, p. 20.

³⁷ Paseniūnis T. Kaveckis rezidavo K. S. Radvilos mūriniame name šalia Bžostovskių rūmų. – 1782 m. liepos 18 d. K. S. Ra-

dvilos nurodymas Vyriausiojo tribunolo maršalui išskirti mūrinių namų šalia Bžostovskių rūmų, kuriuose prieš mirtį rezidavo T. Kaveckis, AGAD, AR, sk. XXIX, b. 15, l. 343. 1782 m. pavaivadis A. Buchoveckis apsistojo Kardinalijos rūmuose. – 1782 m. rugsėjo 12 d. K. S. Radvilos nurodymas suremontuoti langus ir krosnis, išskirti arklidėse vietą 10 arklių, ten pat, l. 348–349.

³⁸ „[...] *gdy garnizon był ordynowany na łapanie hultajów, którzy po nocy obdzierają i kradną, tedy nie na hultajów, lecz na Niemców poslyszwszy spokojnie pijących czatował pilnował i do siebie idących niczym niewinnych do kordygardii Bral... a wszak JO Panie mniemasz tego nigdzie nawet i w niemieckich krajach żeby w nocy spokojnie idącego czy to u przyjaciela bywszy, czyli za interesem jakim zabawiwszy niewinnie do kordygardii brano, to tylko we zwyczaju w Niemczech mają iż skąd? Do dokąd? Y co za człowiek pytają. A u nas tu w Wilnie czy to u przyjaciela bywszy, czy to za interesem zabawiwszy byleby spotkala warta czy to zamkowa, czy to Trybunalska nie pytają się skąd, dokąd? Y co za człowiek, lecz tylko w pysk, za leń, bagnetem w plecy, Kulakami pod boki, a na resztę na silach zwątlonemu z kieszeni co ma wybierają, y do Kordygardii ciągną.*“ – 1755 m. gruodžio 8 d. Vilniaus magistrato ir amatininkų skundas Vilniaus vaivada M. K. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 17445, l. 9–10.

³⁹ D. Burba, „Nusikaltimai ir baumės Vilniaus pilininko jurisdikcijoje XVIII amžiaus antrojoje pusėje“, p. 56.

⁴⁰ Plg. Vilniaus žydų bendruomenės pasiuntinių teismo byloje prieš kahalos vyresnybę sumušimą, įkalinimą ir išsiuntimą į Nesvyžių be teismo sprendimo. – 1789 m. kovo 3 d. skundas dėl Vilniaus paseniūnio T. Odynco ir pilies įgulos komendanto M. Zabielos susidorojimo su Š. Volfovičiumi, D. Pinchasovičiumi, I. Leibovičiumi ir kt., LVIA, f. SA, b. 4233, l. 813–815 (už nuorodą į dokumentą dėkoju D. Burbai); M. Zabiela laiške juos vadino maištininkais. – 1788 m. liepos 16 d., M. Zabiela – K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18204, l. 67.

⁴¹ Geros tvarkos komisijos (*Boni ordinis*) buvo miestams sutvarkyti sudarytos vietinės institucijos, kurių pareigūnais tapdavo bajorai. Komisijos, sustiprinusios kontrolę magistratams, turėjo sutvarkyti miestų finansus, įvesti tvarką ir pradėti reformas. Septintajame dešimtmetyje geros tvarkos komisijos buvo įvestos Varšuvoje ir Lvoje. LDK komisijos pasiekė vėliau, aštuntajame–devintajame dešimtmetyje jos buvo įkurtos Gardine, Kaune, Breste ir Lydoje. Vilniuje komisija įkurta taip ir nebuvo, nors ginčai tęsėsi nuo 1778 iki 1783 m. Iš esmės geros tvarkos komisijos didino valstybės ir bajorijos kišimąsi į miestų vidaus reikalus.

⁴² 1778 m. gruodžio 13 d. A. Buchoveckio laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 1573 II, l. 139–140.

⁴³ 1783 m. birželio 21 d. A. Buchoveckio laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 1573 III, l. 97–99.

⁴⁴ 1661 m. Vilniaus pilies komendantu tapo pulkininkas Vilhelmas Klatas (Vilhelm Klatt, publikacijose jo pavardė „Pilatt“ užrašyta klaidingai, neteisingai perskaičius dokumentą). 1665 m. Vilniaus pilies komendantas buvo Gregorijus Barsotas (Gregorin Barsott), žr. L. Glemža, „Vilniaus pilies ir miesto ryšiai XVI–XVIII amžiuje“, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2005–2006 m. tyrimai*, p. 74–75; [A. Tyla, V. Gerulaitienė], „Jono Kazimiero instrukcija Vilniaus pilies komendantui“, parengė A. Tyla ir V. Gerulaitienė, *Lituanistica*, 2006, t. 68, Nr. 4, p. 100–115.

⁴⁵ *Volumina legum*, Petersburg, 1860, t. 7, p. 176.

⁴⁶ Pvz., 1739 ar 1740 m. M. K. Radvila „Žuvelė“ nusipirko

iš karaliaus Jono Sobieskio anūkės Marijos Karolinos de Bouillon Žulkvės miestą su pilimi ir nuo tada Žulkvėje minima komendanto pareigybė: *Pamiętnik miasta Żółkwi*, parengė kun. S. Barącz, Lwów, 1852, p. 75, 77 (Kad M. K. Radvila nusipirko Žulkvę 1739 m., rašoma M. K. Radvilos trumpoje biografijoje, žr. **H. Dymnicka-Wołoszyńska**, „Michał Kazimierz Radziwiłł zwany Rybeńko“, *Polski słownik biograficzny*, t. XXX/2, sąs. 125, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1987, p. 303). Kaip pilies komendantai dokumentuose pasirašinėjo Nesvyžius ir Bialos Radvilų pilių vyriausieji karininkai.

⁴⁷ 1776 m. birželio 8 d. M. Desleverto laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/I, l. 16.

⁴⁸ 1764 m., jau turėdamas kapitono laipsnį, L. Giedraitis kartu su kapitonu Jokūbu Vredu Biržuose sudarė punktus, kuriuos išsiuntė K. S. Radvilai: 1764 m. sausio 20 d. punktai Vilniaus vaivada iš Biržų pilies, AGAD, AR, sk. V, b. 4128, l. 1–2.

⁴⁹ 1769 m. vasario 18 d. L. Giedraičio laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 4128, l. 4–5.

⁵⁰ Mykolas Jeronimas Radvila (1744–1831) tapo Vilniaus vaivadijos kaštelionu vėliau (1775 m. balandžio 10 d.). Jį su K. S. Radvila siejo draugiški santykiai, todėl visai realu, kad jam tuo metu būnant Lietuvoje (1774 m. pabaigoje išvyko į Berlyną) galėjo būti patikėta ir dalis Vilniaus vaivadijos reikalų, žr. **K. Lesińska**, „Michał Hieronim Radziwiłł“, *Polski słownik biograficzny*, t. XXX/2, sąs. 125, p. 306–307.

⁵¹ Komendanto nušalinimas įvyko neaiškiais aplinkybėmis. L. Giedraitis aiškino, kad ketino nubausti žydą Gordoną, kuris sumušė pilies įgulos kareivį, todėl kreipėsi pagalbos į paseniūnį, tačiau, jos nesulaukęs, ėmėsi veiksmų pats. Mėginimas suimti Gordoną nedavė rezultatu, nes šis nuskubėjo pasiskųsti Rusijos kareiviams ir juos užsiundė ant įgulos karių, kuriuos jie puolė gaudyti ir mušti. Negalėdamas nieko padaryti pačiam komendantui, Gordonas kreipėsi į M. J. Radvilą, ir šis nušalino L. Giedraitį nuo pareigų. – 1776 m. balandžio 22 d. L. Giedraičio laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 4128, l. 7–10; Apie K. Zdanovičiaus mirtį užsimena laiške M. Deslevertas. – 1775 m. rugpjūčio 25 d., M. Deslevertas – K. S. Radvilai, ten pat, sk. 3000/I, l. 13.

⁵² 1775 m. rugpjūčio 25 d. M. Desleverto laiškas K. S. Radvilai, ten pat.

⁵³ 1749–1787 m. M. Zabelos laišakai Radviloms, ten pat, sk. V, b. 18204, l. 1–55.

⁵⁴ J. Michalskis nurodo, kad K. S. Radvila Žulkvę pardavė jau 1784 m. Čia veikiausiai įšivėlė klaida, nes dar 1786 m. M. Zabiela siuntė raportus kaip Žulkvės komendantas. Dominikonas S. Barončius savo knygoje, matyt, nurodo tikslesnę datą. Jo teigimu, 1787 m. Žulkvės pilis su aplinkinėmis žemėmis buvo perduota Radvilų valdų komisariui Adomui Juzefovičiui, žr. **J. Michalski**, min. veik., p. 259; *Pamiętnik miasta Żółkwi*, p. 86.

⁵⁵ Apie savo silpną sveikatą dėl amžiaus jis užsiminė laiške pats: [1786] M. Zabiela – K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18204, l. 73.

⁵⁶ 1781 m. vasario 20 d. L. Giedraičio laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 4128, l. 13.

⁵⁷ Žr. 5 lentelę.

⁵⁸ 1789 m. balandžio 2 d. J. Žakievičiaus laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18899, l. 1.

⁵⁹ 1789 m. gegužės 4 d. J. Žakievičiaus laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18899, l. 3.

⁶⁰ 1781 m. liepos 16 d. M. Desleverto laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/II, l. 7.

⁶¹ Aiškino, kad Vilniuje žmoną turėtų kur apgyvendinti, žr. 1769 m. vasario 18 d. L. Giedraičio laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 4128, l. 4.

⁶² „[...] kamieniczkę tu w Wilnie sytuowaną Dominikańska zwaną prawie do szczętu walącą się acz Dożywotnym Prawem z Najlitościwych JOWaszey Xcey Mości Pana Dobrodziejza względów w nagrodę wyż pomienionych kilkunastu Tysięcy Zaległych Zaslug mógł mieć postąpioną.“ – M. Zabiela – K. S. Radvilai [1786?], AGAD, AR, sk. V, b. 18204, l. 73.

⁶³ **D. Burba**, „Vilniaus Žemutinės pilies rezidencinių rūmų gyventojų socialinis portretas 1766–1799“, p. 147, 153; **S. Samalavičius**, „Kunigaikščių rūmų gyventojai XVIII amžiuje“, p. 83, 86; J. D. Žakievičiaus būsto pirkimo ir pardavimo dokumentai: 1772 m. gegužės 16 d. pardavimo aktas, LVIA, f. SA, b. 4248, l. 40; 1772 m. birželio 20 d. pardavimo akto patvirtinimas, LVIA, f. SA, b. 4248, l. 48; 1792 m. rugsėjo 29 d. pardavimo akto patvirtinimas, LVIA, f. SA, b. 4236, l. 4244; dokumentus surinko D. Burba, žr. 2005 m. istorikų ataskaitas, Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ biblioteka.

⁶⁴ 1792 m. pas jį gyvenęs vežėjas Juozapas Osipovičius apvogė ir sumušė šeiminką, žr. **D. Burba**, „Nusikaltimai ir bausmės Vilniaus pilininko jurisdikcijoje XVIII amžiaus antrojoje pusėje“, p. 58.

⁶⁵ **D. Burba**, „Vilniaus Žemutinės pilies rezidencinių rūmų gyventojų socialinis portretas 1766–1799“, p. 147, 153; **S. Samalavičius**, „Kunigaikščių rūmų gyventojai XVIII amžiuje“, p. 83, 86; J. Dobrovolskio būsto pirkimo ir pardavimo dokumentai: 1789 m. spalio 20 d. pardavimo akto patvirtinimas, LVIA, f. SA, b. 4564, l. 43; dokumentus surinko D. Burba, 2005 m. istorikų ataskaitos, Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ biblioteka.

⁶⁶ 1776 m. birželio 8 d. M. Desleverto laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/I, l. 15.

⁶⁷ „[...] tu Delveltr Porucznik do garnizonu nie czyni posłuszeństwa Grodowi“, 1769 m. sausio 8 d. T. Žabos laiškas įgaliotiniui pas K. S. Radvilą, AGAD, AR, sk. V, b. 18877, l. 40.

⁶⁸ 1779 m. kovo 6 d. įgaliavimo dokumentų ir instrukcijos Biržuose M. Deslevertui nuorašai, AGAD, AR, sk. XXIX, b. 13, l. 51–56.

⁶⁹ 1779 m. liepos 17 d. T. Žabos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18877, l. 65.

⁷⁰ 1780 m. sausio 5 d. M. Desleverto laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/I, l. 63.

⁷¹ Apie komendanto M. Desleverto mirtį Gardine 1785 m. informuoja jo žmonos K. Desleverto laiškas Vilniaus vaivada, o apie M. Zabelos paskutinę kelionę į Varšuvą vaivada pranešė vadovavimą įgulai po kapitono mirties perėmęs seržantas J. Žakievičius. – 1785 m. K. Desleverto laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3001, l. 1–2; 1789 m. balandžio 2 d. J. Žakievičiaus laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18899, l. 1–2.

⁷² 1779 m. kovo 3 d. M. Desleverto punktai K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/I, l. 18–23.

⁷³ „[...] z jednej kapitańskiej gazy, bez łaskawie wyznaczonej ordynacyi (zwłaszcza w Wilnie) wyżywić się nie można.“ – 1782 m. sausio 24 d. M. Desleverto laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/II, l. 23.

⁷⁴ „[...] w Wilnie, gdzie wszystko drogo, a do tego codziennie czysto pokazać się trzeba, wyżywić się z żoną y dziećmi nie potrafię.“ – 1782 m. birželio 15 d. M. Desleverto laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/II, l. 40. Prašymą dar kartą pakartojo 1782 m. liepos 3 d., ten pat, l. 43.

⁷⁵ 1778 m. liepos 2 d. nurodymas mokėti kapitonui M. Zabielai kasmet per du išmokėjimus po 700 auksinų nuo sausio 1 d. – AGAD, AR, sk. XXIX, b. 13. Tuo metu M. Zabiela buvo Radvilų milicijos Žulkvės įgulos vadas.

⁷⁶ 1778 m. rugsėjo 24 d. pėstininkų majoro laipsnio patentas M. Deslevertui, AGAD, AR, sk. XXIX, b. 13, l. 23.

⁷⁷ Plg. 1782 m. sausio 24 d., 1782 m. gruodžio 12 d. M. Deslevento laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/II, l. 22, 50.

⁷⁸ 1787 m. sausio 1 d., 1787 m. sausio 23 d., 1787 m. balandžio 29 d., 1787 m. birželio 29 d., 1788 m. liepos 16 d. M. Zabelos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18204, l. 56, 58, 60, 61, 67.

⁷⁹ 1789 m. gegužės 4 d. J. Žakievičiaus laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18899, l. 3–4.

⁸⁰ 1785 m. ir 1786 m. balandžio 1 d. K. Deslevert laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3001, l. 1–5.

⁸¹ Sklypas rėmėsi į Pilies gatvę, vienu galu į Kuncevičių priemenę, kitu galu į Matuševičių papilį, vienu šonu į Tribunolo rūmus, kitu – į Lopacinskių rūmus. – 1786 m. rugpjūčio 17 d. perdavimo akto patvirtinimas, LVIA, f. SA, b. 4564, l. 41.

⁸² 1780 m. spalio 10 d. M. Deslevento laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/I, l. 71.

⁸³ 1782 m. kovo 3 d. M. Deslevento laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/II, l. 29.

⁸⁴ „[...] wyż wyrażonego y apszytowanego IP Delwerta, który po odebrany apszycie już był w dwóch służbach, to jest w jednej u białawy polnej, a w drugiej u biskupa wileńskiego.“ – 1776 m. balandžio 22 d. L. Giedraičio laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 4128, l. 9.

⁸⁵ „[...] co dzień chorującego na So Walentego chorobę Jmci Pana Delwerta majora [12] y komendanta zamku wileńskiego, któremu doktorowie nie tuszą długiego życia. Za czym jeźeli by tak Bóg dysponował. – Ażeby potem z respektu WKsMci dobrodzieja mógł powrócić do tej komendy, która mi była bez ordynansu Pańskiego odjęta.“ – 1781 m. vasario 20 d. L. Giedraičio laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 4128, l. 11–12.

⁸⁶ [1768] M. Deslevertas – K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/I, l. 1.

⁸⁷ 1769 m. kovo 15 d. M. Deslevento raportas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. VII, b. 519b, l. 1.

⁸⁸ Ten pat; [1768] M. Deslevertas – K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/I, l. 2.

⁸⁹ 1769 m. kovo 16 d. T. Žabos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18877, l. 34–35.

⁹⁰ 1769 m. gegužės 13 d. M. Deslevento laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/I, l. 9–10.

⁹¹ „Garnizonowi Zamkowemu na ludzi 19 na tydzień po zł 61 wynosi za niedziel 16–976.“ – 1772 m. Vilniaus ekonomijos pajamų ir išlaidų registras, AGAD, AR, sk. XVIII, b. 278, l. 41; „Na garnizon zamkowy podług tabelli i zakwitowania Jmci Pana Giedroycza Kapitana co tydzień na ludzi 17 po zł. 3 i untraoficiera zł. 5 wypłacilem po zł 56 a niedziel 26 a czyni zł. 1456.“ – Ten pat, l. 44.

⁹² 1789 m. birželio 29 d. J. Žakievičiaus laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18899, l. 7–8.

⁹³ 1789 m. spalio 20 d. perdavimo akto patvirtinimas, LVIA, f. SA, b. 4564, l. 43.

⁹⁴ 1789 m. spalio 20 d. J. Žakievičiaus laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18899, l. 11.

⁹⁵ 1745 m. kovo 30 d. Vilniaus vaivados sudarytos komisijos dėl ginčų su miestiečiais memorialas, AGAD, AR, sk. XVIII, b. 265, l. 31–43.

⁹⁶ [1745 m.] Vilniaus vaivados M. Radvilos sprendimas ginčiuose su Vilniaus miestiečiais, AGAD, AR, sk. XVIII, b. 265, l. 97–100.

⁹⁷ „Expens Garnizonu temu o którego charakterze lepiey WXM do Grockiey rozumiesz puścić mnie sam tytuł dependuiącego od WXMci Dobrodzieia zostawiwszy Podwoywodzego Co chętniey przyme niż wyrażoną w liście WXMci Dobrodzieia do Inwentarzów Kommissarskich pociąganie Tabelly terażnieyszey porządnieyszey z większym Expensem Erekcyci Garnizonu przylączam [...].“ – AGAD, AR, sk. V, b. 18, l. 46–47. Pats dokumentas nežinomas.

⁹⁸ „Lenungu do garnizonu Zamkowego za 44 tygodnie, zaplacono zł. 1114.“ – 1765–1768 m. Vilniaus vartų ir gatvių mokesčių pajamos ir išlaidos, AGAD, AR, sk. XVIII, b. 249, l. 40.

⁹⁹ 1768 m. balandžio 27 d. T. Žabos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18877, l. 14–17.

¹⁰⁰ „[...] za assygnacyami WJmci Pana Franciszka Czyża protune marszałka konfederackiego wojewodz[ta] wileńskiego ad praesens sędziego ziemskiego W[o]jewództw[a] Wileńskiego na garnizon Zamkowy Wileń[ski] Acceptatur Summa przez Szlachetny Magistrat wydana z dochodu Bramowego ZŁŁ Polsk[ich] 1114.“ – 1765–1768 m. Vilniaus vartų ir gatvių mokesčių pajamos ir išlaidos, AGAD, AR, sk. XVIII, l. 51.

¹⁰¹ 1777–1783 m. Radvilų valdų Vilniuje pajamos ir išlaidos, AGAD, AR, sk. XVIII, b. 277, l. 93.

¹⁰² „[...] z sumy za arendę mlynu 1400 Zl[otów] Pol[skich] do skarbu mego należnej ma arendarz punktualnie wypłacać co miesiąc Im P[an]u Delvertowi Majorowi Komendantowi nad Garnizonem mającemu Zl[oty]ch Pol[skich] 116 gr[oszy] 20; a osobno lenungu Gemeynom Garnizonu Wileńskiego co tydzień przez Rok cały po Zl[oty]ch Pol[skich] 54, regularnie i niezawodnie dostarczać i wypłacać powinien będzie, która to plata Garnizonu z komendantem ogólnie czyni na Rok Zl[oty]ch Pol[skich] 4728.“ – 1784 m. K. S. Radvilos sutartis dėl Vilniaus vaivadijos malūnų nuomos su Volfu Aranovičiumi, AGAD, AR, sk. XXIX, b. 16, l. 73.

¹⁰³ 1772 m. alga komendantui buvo išmokama du kartus per metus, o vėliau mokama kas mėnesį.

¹⁰⁴ Žr. 5 lentelę.

¹⁰⁵ „[...] po otrąceniu Gazy Komendantskiey zł 1400 y Pensji Namiestniczej z Prowentów Jurydycznych oplacanej, mało co zostaje reszty na dochód publiczny.“ – 1789 m. rugpjūčio 3 d. A. Kozłovskio laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 7633, l. 10.

¹⁰⁶ Plg.: 1772 m. rugsėjo 15 d. įgulos aprangai, avalynei ir vaistams buvo gautas 1041 auksinas ir 12,5 grašio – paimti pinigai iš paseniūnio ir jam išduotas kvitas. – 1772 m. L. Giedraičio raportas, AGAD, AR, sk. VII, b. 519, l. 46.

¹⁰⁷ „[...] otrąciwszy na Garnizon Wileński zł 7000.“ – 1775 m. balandžio 23 d. – 1776 m. balandžio 23 d. Vilniaus ekonomijos pajamų ir išlaidų generalinė apskaita, sudaryta ekonomo Jono Borovskio, AGAD, AR, sk. V, b. 1208, l. 128. Tais metais Vilniaus ekonomijos pajamos siekė 79 203 auksinus 17 grašių, o išlaidos (be pilies įgulos išlaikymo) 50 764 auksinus 17 grašių.

¹⁰⁸ „[...] 6 beczek żyła 2 beczki pszenicy, 1 beczka gryki, 3 beczki jęczmienia, 10 beczek owsa, 4 fasek masła, 2 kopy serów, 1 wieprza karmnego, 30 wozów siana. Która takowa ordynacja ażeby wiecznie z prowentu Niemieżanskiego od daty dyspozycji

teražniešjzej bez żadnego zawodu do dalszej woli mojej wydawana była IP Zdanowskiemu ekonomowi Niemieżanskiemu najpilniej zalecam.“ – 1779 m. kovo 8 d. K. S. Radvilos nurodymas Nemėžio ekonomui K. Zdanovičiui, AGAD, AR, sk. XXIX, b. 15, l. 47.

¹⁰⁹ 1782 m. vasario 3 d. M. Deslevertto laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/II, l. 27. Jo skaičiavimais, algoms ir mundurams reikėjo 2902 auksinų ir 20 grašių.

¹¹⁰ 1782 m. rugsėjo 5 d. M. Deslevertto laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/II, l. 48.

¹¹¹ „W garnizonie Ratuszowym którem miasto do czterdziestu ludzi werbuje służb przyjęli, a będąc dobrze umundurowanemy z ludzi terażniešjzych z pod komėdy moiey naśmiewaję się. Muszę więc dopiero Rekrutami którch świežo zawierbowalem powinność odbywać. Niežnośno miło zas jest ze ci Rekruci którch od rožnych regimentów w którch służył powinność odbywa przeto konsystujące tu Regimenta, Zamkowy garnizon dla odmiennych Mondorow Probkowym przezywaję. Czyż Rekruci Codziennie o Mondury upominaję się.“ – 1783 m. birželio 11 d. M. Deslevertto laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/II, l. 53.

¹¹² 1783 m. birželio 7 d. A. Buchoveckio laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 1573 II, l. 95.

¹¹³ 1784 m. sausio 3 d. įrašas Radvilų valdų ekonominių reikalų knygoje, AGAD, AR, sk. XXIX, b. 16, l. 2.

¹¹⁴ 1772 m. rugsėjo 15 d. L. Giedraičio raportas, AGAD, AR, sk. VII, b. 519b, l. 46; Vilniaus ekonomijos pajamų ir išlaidų knygoje taip pat užfiksuotas šis įvykis: [lapkričio 28 d.] „[...] na Bey moderunek dla garnizonu zamkowego naležęcy od 1 7bra wypłacilem za kwitem IPana kapitana Giedroyca na te oporzędzenie podług rejestru podpisanego 1041 zł. 12 gr.“ – AGAD, AR, sk. XVIII, b. 278, l. 43.

¹¹⁵ 1772 m. lapkričio 30 d.: „[...] za sporządzenie całego munduru na garnizon zamkowy podług zupełnego na wszystko rejestru y podpisania kwitu przez IPana Giedroyca kapitana od tegož garnizonu wypłacilem na to pieniądze gotowych zł. 2305 gr. 3.“, ten pat, l. 44.

¹¹⁶ 1787 m. rugsėjo 30 d. M. Zabelos raportas, AGAD, AR, sk. VII, b. 519, l. 44.

¹¹⁷ 1789 m. balandžio 2 d., 1789 m. gegužės 4 d., 1789 m. gegužės 25 d. J. Žakievičiaus laišakai K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18899, l. 2, 4, 5. Išvykdamas į Varšuvą M. Zabiela su savim pasiėmė 1972 auksinus iš Radvilų jurizdikos pajamų, todėl beveik neliko pinigų (po kovo mėnesio mokesčių surinkimo gegužės mėnesį buvo 550 auksinų ir 6 grašiai). Pajamos iš kalėjimo mokesčių balandžio mėnesį sudarė 600 auksinų.

¹¹⁸ 1790 m. rugpjūčio 2 d. J. Žakievičiaus laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18899, l. 13.

¹¹⁹ 1790 m. rugpjūčio 20 d.: „Za Kwitem Jmci P Zakiewicza Sierzanta Garnizonu na Lenungi dla Zolnierzy Garnizonowych 256 zł.“, vėliau alga taip pat buvo mokama iš Vilniaus ekonomijos pajamų: 1790 m. rugsėjo 3 d. – 66 auksinai; rugsėjo 27 d. – 280 auksinų, spalio 24 d. – 256 auksinai, lapkričio 18 d. – 256 auksinai, žr. 1788–1791 m. Vilniaus ekonomijos pajamų ir išlaidų registrą, AGAD, AR, sk. XVIII, b. 277, l. 222, 228.

¹²⁰ „Garnizon Księstwa Birzanskiego z unter oficiera, dobosza, feyfra y 24 Gemeynow skladaięcy się ze z mundurow, z Bielizny, y obuwia przez lat 2 jest ogołocony do tego ze y palaszow nie mayq.“ – 1779 m. birželio 2 d. M. Deslevertto laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/I, l. 53.

¹²¹ „O takowę bron i moderunek po S. P. JO Xciu Wdzie Wilensk w garnizonie pozostale jako o własność JOXcia Nieletnie-

go Dominika Jmci Pan Namiestnik imieniem Jeo Xciu Kasztelana Wil[ėnskieg]o Opiekuna u Postarosciego Woiewody Terazniešjzego upomniec się ma i onę odebrać powinien będziesz w skarbcu zakonserwować.“ – 1791 m. liepos 26 d. Dominykui Radvilai priklausančių pinigų ir daiktų sąrašas, AGAD, AR, sk. XVIII, b. 277, l. 233.

¹²² Palašas – vienašmenis tiesus kardas. Palašais XVIII a. antrosios pusės istoriniuose šaltiniuose buvo vadinamas tesakas (trumpas pėstininkų kardas): R. Matuszewski, „Sztucer kozienicki i formacje strzelców w XVIII wieku“, *Muzealnictwo wojskowe*, t. 6, Warszawa, 1995, p. 316. Palašais galėjo būti vadinami ir kardai, o tai patvirtina istorinė LDK kariuomenės ikonografija. Radvilų milicijos karių atvaizdai nėra žinomi. Už pagalbą dėkoju Eduardui Brusokui.

¹²³ „Czapek żołnierskich z blachami Moszczynemi na którch Orly wybijane 18, Palaszów żołnierskich z gifesami Moszczynemi 17, Pendentów z sprzązliami takož 17.“ – 1791 m. liepos 26 d. Dominykui Radvilai priklausančių pinigų ir daiktų sąrašas, AGAD, AR, sk. XVIII, b. 277, l. 233.

¹²⁴ „Janem i Benedyktę Żakiewiczami małzonkami podchorężymi garnizonu wileńskiego J. O. Księżęca JM Radziwilla wojewody wileńskiego.“ – 1772 m. gegužės 16 d. pardavimo aktas, LVIA, f. SA, b. 4248, l. 40.

¹²⁵ „Ordynacja Mikołajowi Deslevert Majorowi Milicji mojej i komendantowi Wileńskiemu.“ – 1779 m. kovo 8 d. K. S. Radvilos įsakymas Nemėžio ekonomui, AGAD, AR, sk. XXIX, b. 15, l. 47.

¹²⁶ 1787 m. liepos 31 d. M. Zabelos raportas, AGAD, AR, sk. VII, b. 519, l. 40.

¹²⁷ 1787 m. rugsėjo 30 d. M. Zabelos raportas, AGAD, AR, sk. VII, b. 519, l. 44.

¹²⁸ Žr. 5 lentelę.

¹²⁹ 1791 m. liepos 26 d. Dominykui Radvilai priklausančių pinigų ir daiktų sąrašas, AGAD, AR, sk. XVIII, b. 277, l. 233.

¹³⁰ J. Michalski, min. veik., p. 258–259.

¹³¹ 1779 m. ekonomo Ždanovskio sudarytas Nemėžio išlaidų sąrašas, AGAD, AR, sk. V, b. 18932.

¹³² J. Mycielski, *Księżę „Panie Kochanku“ w świetle własnej korespondencji: studium historyczne*, Petersburg, 1898, p. 177.

¹³³ V. Rakutis, *LDK kariuomenė Ketverių metų seimo laikotarpiu (1788–1792)*, Vilnius, 2001, p. 104–108; J. Mycielski, min. veik., p. 192–194; J. Michalski, min. veik., p. 259.

¹³⁴ I. Ilarienė, min. veik., p. 374, 378; D. Burba, „Vilniaus įgula pilies kalėjimo tarnyboje“, p. 3–4.

¹³⁵ 1780 m. Vilniaus pilies teismo protokolai, LVIA, f. SA, b. 4863, l. 127a.

¹³⁶ M. Deslevertas buvo kaltinamas, kad už pinigų kalinius su įgulos karių priežiūra duoda į darbus kitiems asmenims. Laiške K. S. Radvilai M. Deslevertas teisinosi, kad to nedarė ir negalėtų daryti, nes neleidžia nei karinis statusas, nei ponas geradarys. Aiškino, kad tik vieną kartą (kaltinimų buvo ir anksčiau) su pavaivadžio A. Buchoveckio žinia įdarbino kalinius savo mūriniame name, tačiau už darbą juos maitino iš savo lėšų, nes kitaip įkaltintieji galėjo mirti iš bado, kadangi žmonės, pateikę ieškinį kaltinamiesiems, labai retai juos maitina kalėjime, o be teismo sprendimo suimtųjų paleisti negalima. – 1781 m. liepos 16 d. M. Deslevertto laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/II, l. 7.

¹³⁷ 1788 m. rugpjūčio 8 d.: „Aresztantom zamkowym za uprzątnienie stajni y dziedzinca.“ – 1788–1791 m. Vilniaus eko-

nomijos išlaidos, AGAD, AR, sk. XVIII, b. 277, l. 117. Pagal tuometinę tradiciją kaliniai turbūt tik išimties tvarka galėjo būti įdarbinami, ir tik su vyriausios institucijos žinia. Pvz., Vilniaus miesto įgulos kalinius įdarbinti rotušės statybose nusprendė į posėdį susirinkęs magistratas, žr. 1786 m. birželio 19 d. Vilniaus magistrato posėdžio protokolas, MAB, f. 17-132, l. 139a.

¹³⁸ 1782 m. kovo 28 d. Vilniaus pilies teismo raportas Nuolatinėi tarybai, AGAD, tzw. Metryka Litewska, sk. VII, b. 89, l. 532.

¹³⁹ Seimo priimtuose įstatymuose buvo nurodyta, kad tribunolo kaliniai turi būti perduoti Vilniaus pilies komendantui: „*Trybunały zaś w Wilnie asystencją z regimentu tam lokowanego mieć już raz na zawsze powinny, exinde ażeby jakowego w transportowaniu więźniów nie oszczędzonych, za Trybunałami zawsze przesyłanych, ubliżenia sprawiedliwości nie było, powagą te- raźniejszego postanowienia ordynujemy: iż po odsądzonej każdej kadencji Ruskiej Komendant piechoty Węgierskiej więźniów ws- zystkich pod przyzwolitą komendą ze wszelkim bezpieczeństwem do Wilna odprowadzać, y tam Komendantowi przy Trybunale znajdującemu się pod rejestrem y atestacją zdawać powinien będzie. Co similiter po skończonym Trybunale w Wilnie Komen- dant tameczny itidem takim ze sposobem w odprowadzeniu z Wilna więźniów na kadencji Ruskiej wypełniać ma.*“ – *Volumina legum*, t. 7, p. 237–238. XVIII a. pradžioje Vyriausiojo tribunolo sargybinės buvo įsikūrusios mieste – Vokiečių ir Žydų gatvėse, žr. **D. Burba**, „Vilniaus įgula pilies kalėjimo tarnyboje“, p. 4.

¹⁴⁰ „*Owsiey Dawidowicz – za uduszenie przekścianki – oszczędzony na ścięciu i oczwieczertowanie.*“

¹⁴¹ 1787 m. liepos 31 d. M. Zabelos raportas, AGAD, sk. VII, b. 519, l. 40.

¹⁴² 1780 m. birželio 27 d. skundas Vilniaus žemės teismui, LVIA, f. SA, b. 4224, l. 2247–2248.

¹⁴³ Apie tokią galimybę buvo užsiminta jau 1710 m. sausio 30 d. Vilniaus vaivados L. Pociėjaus rašte pavaivadžiui M. R. Šumskui: **Z. Honik**, min. veik., p. 37.

¹⁴⁴ 1781 m. liepos 16 d. M. Deslevertto laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 3000/II, l. 9.

¹⁴⁵ 1781 m. gruodžio 20 d. M. Deslevertto laiškas K. S. Radvilai, ten pat, l. 17–18.

¹⁴⁶ „[...] z małą garstką ludzi szukać sposobów abym połapał, co uczyniwszy na raport pisze.“ – 1788 m. liepos 16 d. M. Zabelos laiškas K. S. Radvilai, AGAD, AR, sk. V, b. 18204, l. 67.

¹⁴⁷ Vilniaus vaivadijos žemės ir civilinės karinės komisijos teismuose „keli“ nuteisti iki gyvos galvos, o „keliasdešimt“ – porai metų. – 1792 m. kovo 5 d. Vilniaus magistrato kreipimasis į Abiejų tautų policijos komisiją, LVIA, f. SA, b. 5317, l. 32a.

¹⁴⁸ Plg. «№ 25. 25 апреля. Постановление уголовного суда о казни С. Коссаковского», *Восстание и война 1794 года в литовской провинции (по документам российских архивов)*, Москва, 2000.

¹⁴⁹ Dokumentas įplyšęs, todėl įskaityti kai kurių neseniai pradėjusių tarnybą karių pavardžių nepavyko.